

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Mentz, A.; udgivet af Udvalget for
Naturfredning.

Titel | Title:

Naturfredning særlig i Danmark

Udgivet år og sted | Publication time and place:

København : Gyldendalske Boghandel Nordisk
Forlag, 1909

Fysiske størrelse | Physical extent:

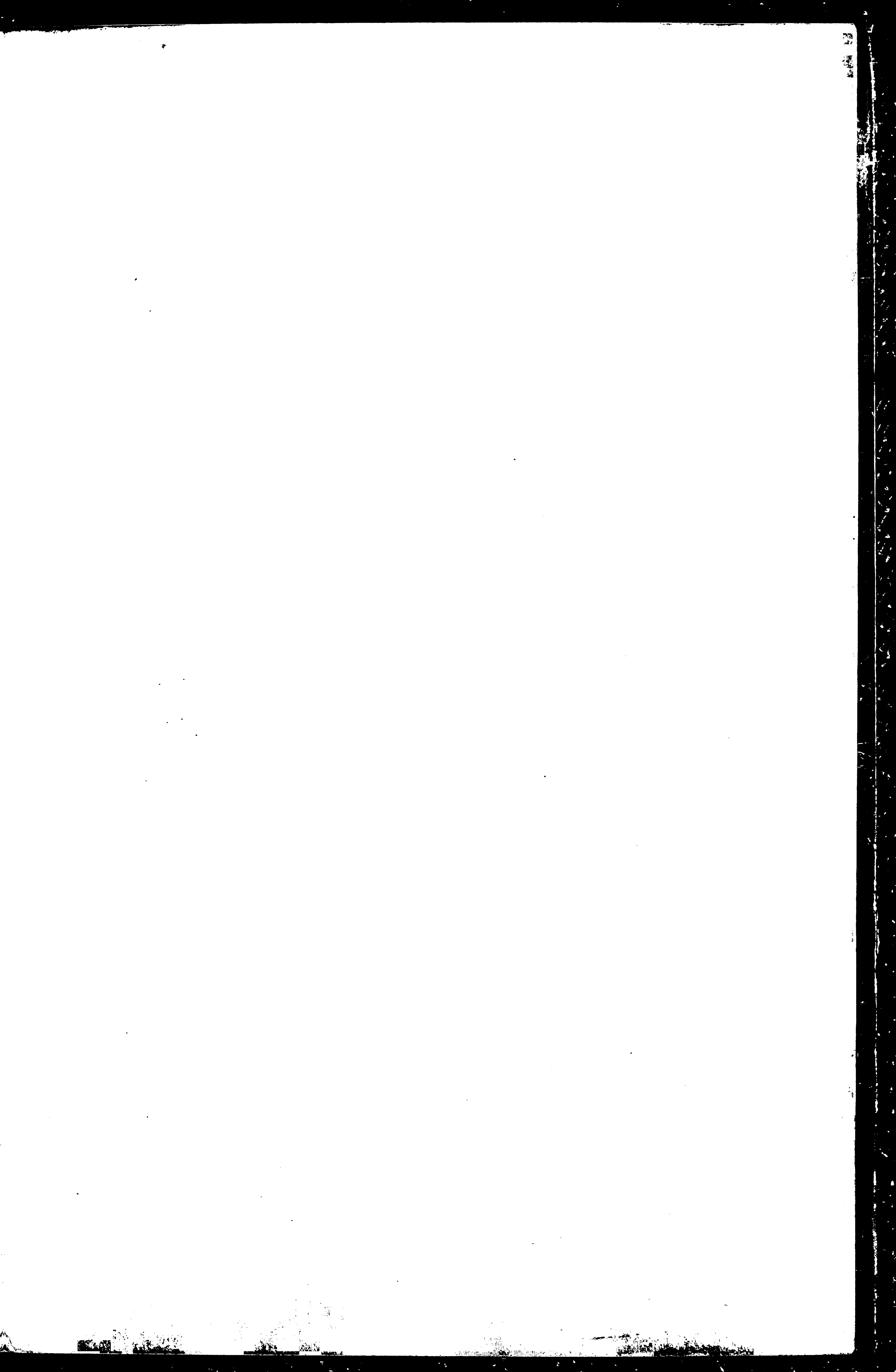
63 s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

A. MENTZ

NATURFREDNING

SÆRLIG I DANMARK

UDGIVET AF
UDVALGET FOR NATURFREDNING

1409. 3064.

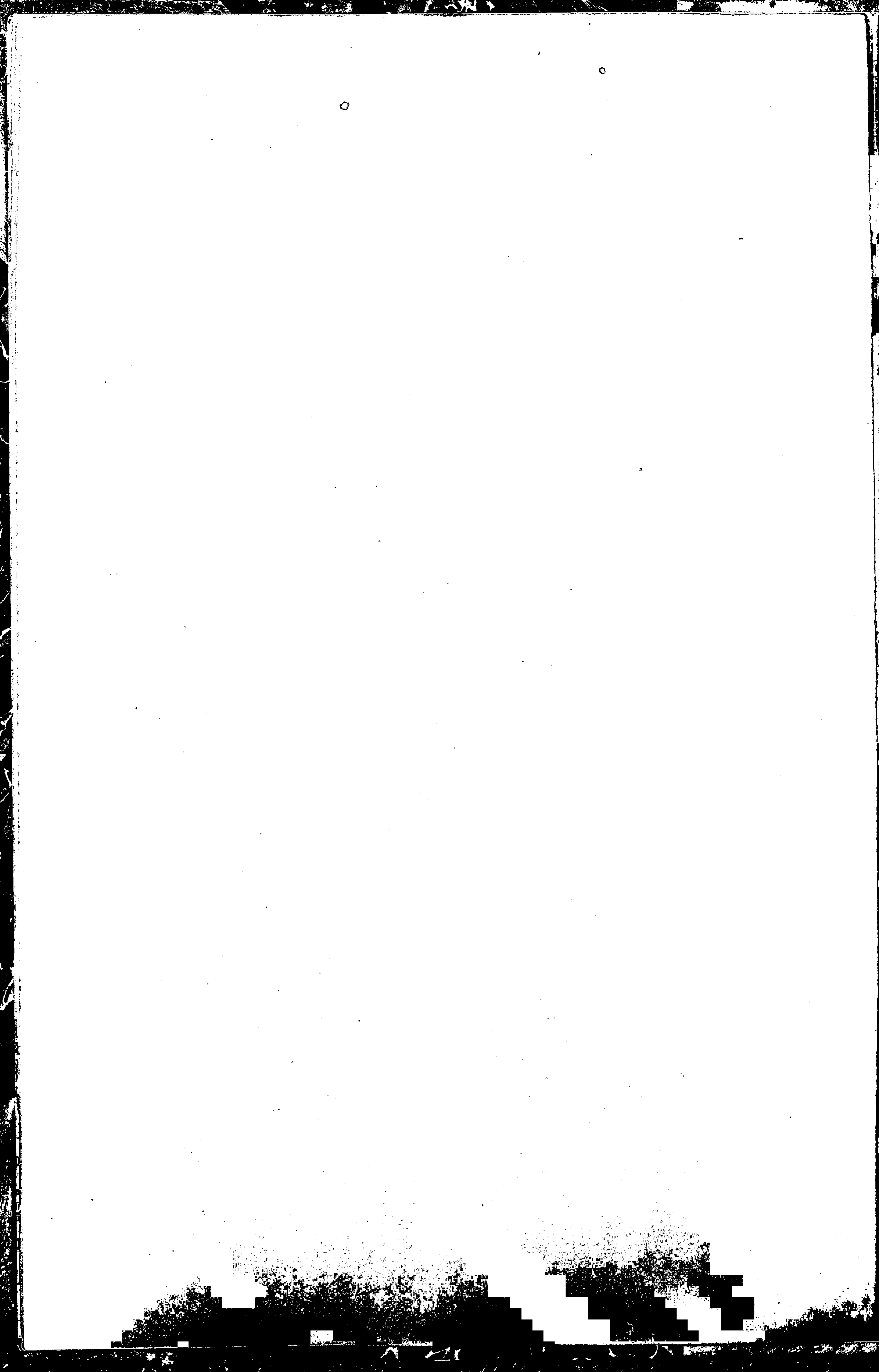
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

MDCCCXCIX

21, - 59, - 8°

NATURFREDNING

A. MENTZ

NATURFREDNING

SÆRLIG I DANMARK

UDGIVET AF
UDVALGET FOR NATURFREDNING

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

MDCCCXCIX

*Udgivelsen af nærværende Skrift
er bekostet af Carlsbergfonden.*

*Flertallet af Figurerne er origi-
nale. Dog er en Del Klichéer ud-
laante af Geologisk Forening,
Kommissionen for Danmarks geo-
logiske Undersøgelse (betegnede
ved D. G. U.) og Gyldendalske
Boghandel, Nordisk Forlag. Det
forstlige Forsøgsvæsen og Private
har velvilligst overladt Fotogra-
fier til Reproduktion.*

*For enhver ydet Hjælp udtaler
Udvalget for Naturfredning herved
sin mest erkendtlige Tak.*

INDHOLD

	Side
INDLEDNING	1
NATURFREDNING I FREMMEDE LANDE	7
Tyskland S. 8. — Sverige S. 11. — Norge, Holland, Britiske Øer S. 13. — Frankrig, Schweiz, Østrig S. 14. — Nordamerika S. 16.	
NATURFREDNING I DANMARK.....	17
1. Hvad der indtil 1909 er udrettet	21
Fredlyste Landskaber	21
Fredlyste Træer og andre Planter	33
Fredlyste Dyresamfund og Dyr	39
Fredlyste store Stene.....	43
2. Fremtidens Arbejde.....	47
<hr/>	
OPFORDRING	64

INDLEDNING

Menneskeslægtens Historie fra de ældste Tider til vore Dage hviler for en væsentlig Del paa Generationernes Kamp med og mod Naturen. I Forbund *med* Naturen traadte Mennesket, idet det lærte at erkende, hvad godt den gav. Og Kampen *mod* den indledtes, da Mennesket bevidst begyndte at værges sig mod allehaande fjendtlige Foreteelser, der mødte det ude i Naturen, i den livløse som i den levende Natur.

Under denne Kamp for, hvad med eet Ord kan kaldes Kultur, har Mennesket vundet Sejr paa Sejr; og for hver Dag, der gaar, bøjes nye Sider af Naturen og Naturkræfterne ind under den menneskelige Magt.

Men den betvingende Kultur kuer og stempler, om end langsomt, hvad før var vild og ubehersket Natur. Den oprindelige Karakter af vor Jords Overflade er over uhyre vidtstrakte Arealer forstyrret og omskabt i Følge Menneskets Vilje. Efter dets Behov er Vækster og Dyr forvandlede. Kulturen har valgt og vraget. Alt, hvad der har været den i Vejen, har den søgt at trænge til Side. Og dermed er Præget af det oprindelige, det urfriske, vejet for det, der er dagligdags, det altfor trivielle.

Forvandlingen har naturligvis været ulige stor i de forskellige Egne af vor Jord. Vilde og øde, uimodtagelige for al Kultur, hviler hine Egne, hvor høje Bjerge eller Ørkner af Sand eller Is sætter Grænser for Menneskets Fremtrængen og for Rækkevidden af dets Foretagender. Til Gengæld er den oprindelige Natur trængt stærkest tilbage overalt, hvor Klima, Jordbund og andre Faktorer har begunstiget Kulturens Vækst.

Et typisk Eksempel paa et Landomraade, hvor Kulturen har ændret det oprindelige Præg overmaade føleligt, er vort eget Land. Som bekendt er Overfladen af vort Sletland ganske overvejende dannet af Aflejringer fra Istiden — Ler og Sand eller Blandinger

deraf — og for Størstedelen saa godt et Grundlag for Agerkultur og al anden dertil knyttet Bedrift, at Danmark som Følge heraf er naaet til den høje kulturelle Udvikling, der er Nutidens. Med Menneskets Indblanding i Naturforholdene og med den intensive Kultur er fulgt en gennemgribende Omvæltning i næsten hele Landets Udseende.

Naturligvis har selve Jordens Overflade — og dermed Landskabsformer eller ejendommelige geologiske Formationer — under Menneskehænders Tag mistet Oprindelighedens Præg. Dog allermost er Forstyrrelsen gaaet ud over den Plantevækst, der fra først af har hersket i vort Land, men som, til Trods for alle Forskydninger, endnu ikke helt er ryddet af Vejen.

Det er en ofte omtalt og i det hele og store tilstrækkelig fastslaaet Kendsgerning, at i alt Fald Størstedelen af Danmarks Overflade i tidligere Tider har været dækket af mægtige Skove. Men allerede forholdsvis tidlig begyndte de at svinde i Udstrækning, eftersom Jorden inddroges til Agerdyrkning. Og Rydningen fortsattes indtil langt ned imod vore Dage. Ikke i samme Grad maatte Skovene falde for Øksen i Landets skovrigeste Egne. Et Brudstykke af Videnskabernes Selskabs Kort fra 1770 (Fig. 1) viser os saaledes, at Egnen mellem Vordingborg og Kallehave paa hine Tider var vel forsynet med Skove. Men at Skovarealet i denne samme Egn siden da er formindsket betydelig, vil dog ved en Sammenligning med Tilstanden i Slutningen af det 19. Aarh. ikke kunne skjules.

De mange samvirkende Aarsager til Skovens Forsvinden skal ikke berøres her — saa lidt som Ændringerne i selve Skovens Liv, i det Skovene blev Genstand for forstmæssig Drift. Hovedsagen er, at denne i højeste Grad tonegivende Planteformation mere og mere indskrænkedes i Areal og afløstes af andre Samfund. Med Skovens Fald traadte det bølgede Slettelands Former først rigtig ud af den Formummelse, hvori Skovene havde hyllet dem, og paa det meste af Danmarks gode Jorder afløstes, vel for stedse, de vekslende og altid dragende Skove af de aabne og ensformige Marker. Udviklingen blev en anden paa alle daarligere Jorder, især i visse Egne af Jylland, der ikke var ret egnede til Opdyrkning, og som, selv om de var prøvede, hurtig forfaldt. Dér afløstes Skovene af Lynghedens skønne om end enstonige Dække, ogsaa et Plantesamfund, som i overordentlig høj Grad præger Landskabet. Mangfoldige af vore Heder, sikkert alle de bakkede, er utvivlsomt gammel Skovbund, medens Heden med dens Plantevækst maaske er meget æl-

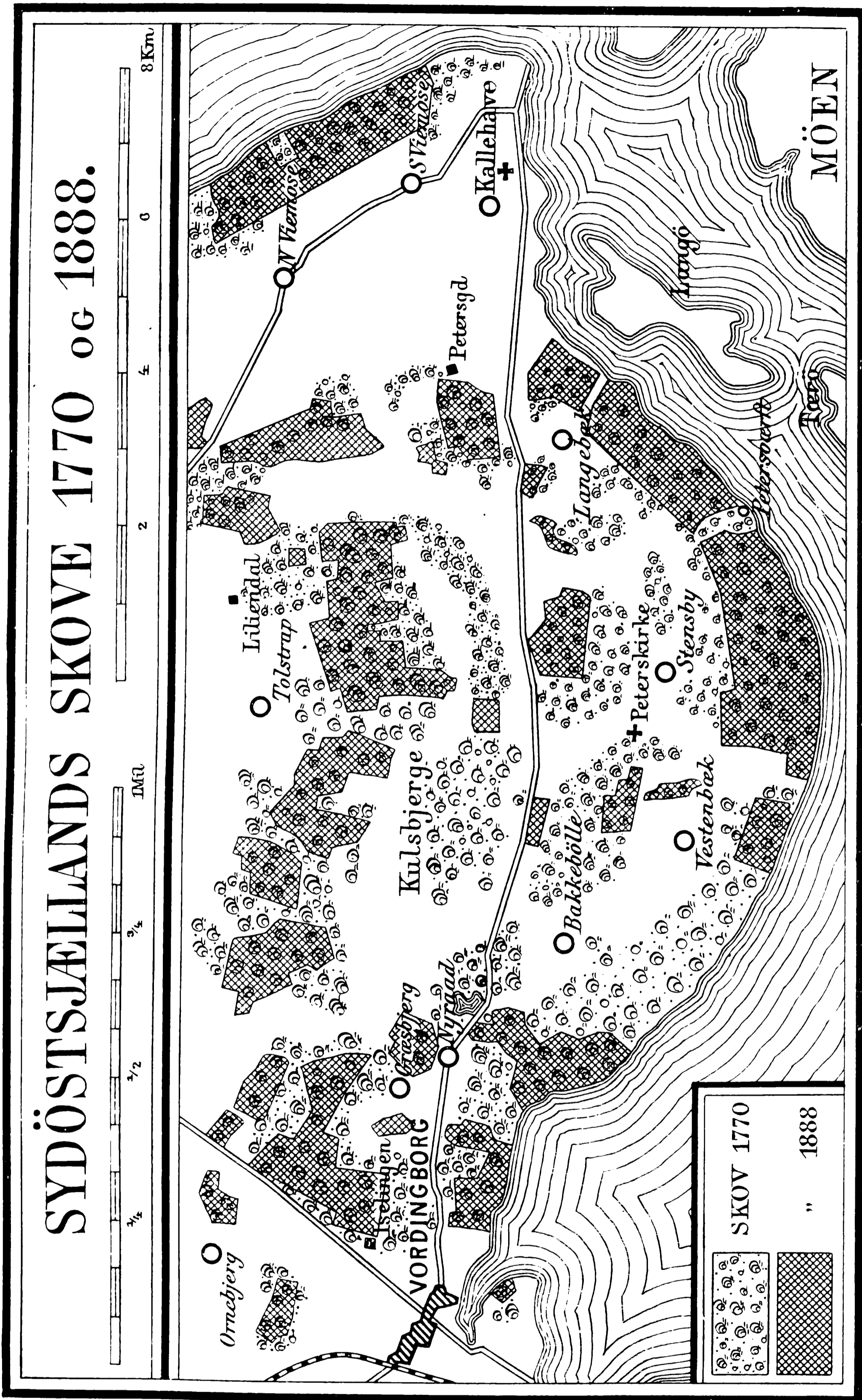

Fig. 1. Tegnet af H. Jørgensen, med Benyttelse af Fig. 2, A. Oppermann, Vore Skove („Frem“: Danmarks Natur).

dre i visse Egne af vort Land, særlig paa de store, golde Sletter i Vestjylland.

Skovene paa de lave, side Jorder, i Kærene og i Moserne, kom

til at dele Skæbne med mange af dem paa de høje Jorder. Mest langs vore Vandløb, men ogsaa ved vore Søer, er der som bekendt i Tidens Løb dannet meget store Mosestrækninger, fra først af dækkede af Elleskove og Krat. Disse Skove blev — maaske endog ret tidlig paa Steder, hvor den naturlige Vandafledning var gunstig nok — ryddede af Hensyn til den Græsning, som Mosebunden efter Rydningen gav. Paa denne Maade har sikkert de fleste af de danske „tørveholdige Enge“, Lavmoserne, faaet deres nuværende Udseende; som de nu ligger, disse skønne Enge, tilsyneladende uberrørte af Kulturen, er de Halvkulturformationer, der har haft en overordentlig Betydning for tidligere Tidens Økonomi. Paa disse Enge baseredes for en væsentlig Del Kreaturholdet. Og med Engdragene fulgte Bebyggelsen; de store Gaarde, Kirkerne o. s. v. anlagdes vistnok i mange Egne især langs de engrige Aadale.

Iøvrigt har Vandafledning og Tørvegravning m. m. i høj Grad bidraget til at forandre Karakteren af Mosernes oprindelige Plantevækst; dette gælder ej alene Lavmoserne, men ogsaa den anden Art Moser, Højmoserne, med deres ensformige Dække af Mos og Lyng.

De øvrige Plantesamfund i vort Land, selve Vandenes, Klitternes og Marskens, har, i forholdsvis ringere Grad end de ovenfor nævnte Samfund, været underkastede nogen Form af Kultur. Men lad det være sagt med det samme: den Tid vil vel snart komme, da de sidste Rester af de forhen danske, vidtstrakte og overordentlig frugtbare Marskjorder undergives rationel Opdyrkning.

Til hvert enkelt Plantesamfund er som bekendt knyttet et for Samfundet karakteristisk Dyreliv. Og naar Vilkaarene for Plantevæksten ændres, virker dette tillige i høj Grad ind paa Dyrelivet indenfor Samfundenes Omraade.

Saadan gik det naturligvis ogsaa i vort Land. Med de forholdsvis faa naturlige Tilflugtssteder for Dyrelivets Udfoldelse, som Landets Overflade frembød, maatte Danmarks Pattedyrfauna under Kulturens Fremadskriden nødvendigvis indskrænkes i Antallet af Arter. Fundene af Dyrerester i vore Moser taler om tidligere Tidens større Rigdom paa Arter end Nutidens. Tidligst er Rensdyr og Elsdyr og de store, vilde Okser, Bisoner og Urokser, forsvundne fra vort Land, tildels vel ganske uafhængigt af den fremad skridende Kultur. Senere fulgte Bjørnen og andre Rovdyr, medens Ulven dog levede her i Landet endnu i det 18. Aarh. De tætte og vidtstrakte Skove gav disse Pattedyr gode Tilholdssteder. Og med Skovenes Rydning maatte deres Liv blive truet. Bæveren, der kræver Skov og Vand

som Livsbetingelser, og som i al sin Skyhed kun trives under yderst fredelige Forhold, forsvandt ogsaa tidlig herhjemme fra; som bekendt er dens Kolonier nu fredede et Par Steder i Norge. Vildsvinet, hvis Liv ligeledes er knyttet til Skovene, uddøde først langt senere, i Beg. af det 19. Aarh. (Fig. 2), medens det vævre Egern endnu har holdt Stand i nogle af vore Skove.

Samtidig med den stærke Rydning af vort Skovland forstummede ogsaa Tusinder af Fuglestemmer; de afløstes af Tonerne fra

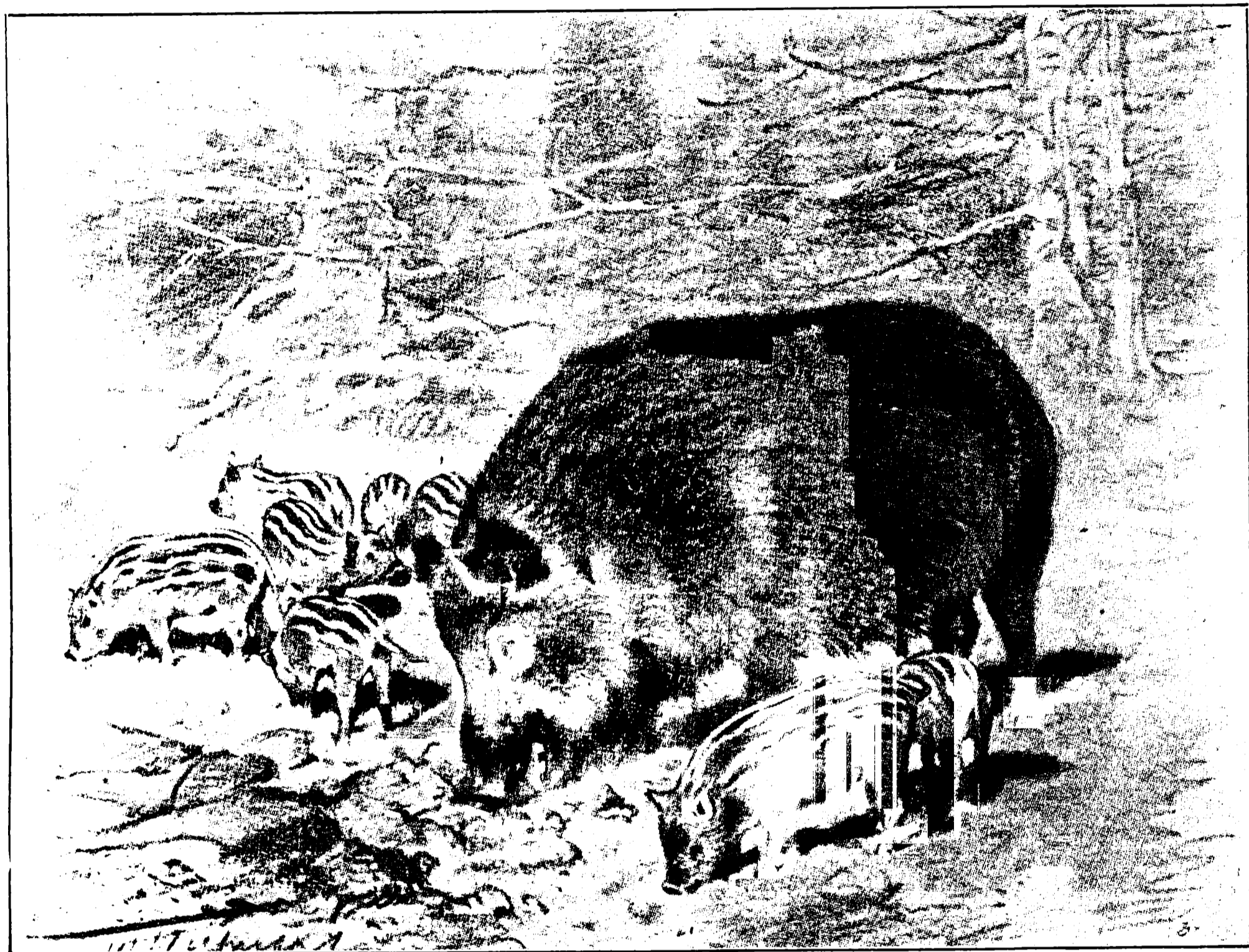

Fig. 2. Vildso med Grise.

Markernes og Hedernes Fugle. Og ligesom Øksen og Ilden tilforn var Redskabet, der bragte denne Omvæltning i Stand, saaledes har siden Ploven ved Hedernes og Mosernes Opdyrkning banet Vejen for nye Ændringer og, man kan vel sige, nye Tab for vor Fauna.

Vandenes Fiskerigdom blev i Tidernes Løb stedse mindre og mindre. For de ferske Vandes Vedkommende har Anlæget af Fabrikker langs vore Aaløb ved Forurensningen af Vandet i høj Grad bidraget til deres Fattigdom paa Fiske.

Det er unødigt her at dvæle mere ved Kulturens Indflydelse paa de naturlige Tilstande i vort Land — vi vil desuden senere vende tilbage til Enkeltheder.

Som i Danmark saaledes har Kulturen ogsaa andetsteds i Verden helt og holdent udvisket Trækkene af den vilde Natur. Øksen

og Ploven har sløjft og jævnet. Farver og Former er skiftede Landene over. Indenfor stedse større og større Kredse er Dyrearter forsvundne. Og de vilde Planters store Mængde er forvandlet til Muld, til Næring for de første Generationer af Kulturplanter.

Alt dette har utvivlsomt i det hele og store kun været til Menneskehedens Bedste, og den stedse mere intensive Kultur har skabt Livsvilkaar for et stadig større og større Antal af Mennesker — man tænke eksempelvis blot paa det forrige Aarhundredes kæmpemæssige Udvikling af Landbruget i Nord- og Sydamerika. Og dog er der rundt om i Verden, netop ogsaa i det materielt og aandeligt rastløst arbejdende Amerika, vokset en alvorlig Interesse frem for *Bevarelsen af Naturen i dens oprindelige Skikkelse og for Beskyttelsen af vilde Dyr- og Planteformer paa saadanne Steder, hvor dette ikke i nogen væsentlig Grad hæmmer Kulturinteresser.*

Denne Stræben for Bevarelsen af Naturen, som den er, for *Naturfredning*, kan motiveres dels udfra rent naturvidenskabelige, dels udfra historiske og æstetiske Synspunkter. Disse Motiver vil blive nærmere belyste gennem det følgende, hvor der gøres Rede for, hvad der ude og hjemme er udrettet til Naturfredningens Bedste, og i hvilke Retninger Fremtidens Bestræbelser i denne Henseende bør gaa i vort Land.

NATURFREDNING I FREMMEDE LANDE

Naturbeskyttelse af ganske samfundsmæssige, væsentlig økonomiske Motiver er som bekendt gennemført rundt om i civiliserede Lande ved Lovbestemmelser om Fredskov og om Fredning af jagtbare Dyr eller Dyr, der har Betydning for Landbrug og Havebrug. Og disse Forbehold fra Samfundets Side, der saaledes ogsaa kan træde i den rene Naturfrednings Tjeneste, er allerede af ret tidlig Oprindelse — Fredningen af Elsdyret i Tyskland er omtr. 1000 Aar gammel — ligesom de for de jagtbare Dyrs Vedkommende i Tidernes Løb er ændrede gennem en stedse dybere Forstaaelse af Dyrenes Liv.

Skønt det siger sig selv, at den humane Idé, der ligger til Grund for Bestræbelsen for den rene Naturfredning, netop maa have sit Udspring og vokse sig stærk i en Tidsalder som det forrige Aarhundredes, da Kulturen er gaaet fremad med Kæmpeskridt, er dog Tanken om Fredning af ejendommelige Landskaber, Dyr og Planter ikke helt ny. Det er slet ikke Hensigten her at give nogen tidsmæssig ordnet eller fuldstændig Fremstilling af denne Bevægelses Historie, men det kan dog nævnes, at allerede 1803 blev en Skov nær Bamberg i Bayern (Theresienhain), udmærket ved sine prægtige Træer, købt af Staten og fredet. Og siden da er der rundt om i Verden dukket Planer op om Fredning af dette eller hint „Naturmindesmærke“. Men som naturligt er, faar Bevægelsen først rigtig Fart mod Slutningen af det forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af dette. For Nordens Vedkommende kan det vel siges, at det Forslag til Oprettelsen af en Rigspark, som *A. E. Nordenskiöld* i 1880 fremsatte, blev epokegørende. Trods Forslagsstillerens Autoritet blev denne Tanke ganske vist ikke dengang ført ud i Livet og er heller ikke siden blevet det; alligevel har den ganske

utvivlsomt baaret Frugt. Den dukkede frem igen f. Eks. i Finland, udtalt af *R. Hult* i Aaret 1891. Og i Sverige har Tanken næppe helt hvilet, siden Nordenskiöld gav den Liv. Bestræbelser i samme Retning var ogsaa ved at spire frem i Danmark, men hertil vender vi senere tilbage.

Den ganske moderne Agitation for Naturfredning er imidlertid udgaaet om ikke direkte fra Norden, saa dog fra germansk Grund, fra det stærkt naturvidenskabeligt interesserede Tyskland, i det det fra alle Sider erkendes, at Professor *H. Conwentz*, Direktør for Westpreuss. Provinzial-Museum i Danzig, er den, der har rejst og er Fører for vore Dages Bestræbelser i nævnte Retning. Naar der her skal gives en Oversigt over, hvad der er udrettet for Naturfredning i fremmede Lande, vil det derfor være naturligt at begynde Omtalen med det tyske Rige.

I *Tyskland* har Interessen for Naturfredning, som ovenfor antydet, ret længe været levende, og der er udrettet meget til Sagens Bedste.

Med et ganske officielt Præg fremtræder Organisationen i *Preussen*, efter at der i Følge Forordningen af 22. Oktober 1906 blev oprettet et Statsinstitut: „Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege“ — uden al Tvivl en meget betydningsfuld Begivenhed i Naturfredningens Historie i Tyskland. Hvilke Opgaver har da denne Institution? Det er lærerigt at nævne dem, ikke fordi det kan tænkes, at man i vort lille Land kan tage Opgaverne op i saa stor Stil og med det Apparat som i Preussen, men bl. a. fordi vi derigennem erfarer, at Statsmyndigheder i fremmede Lande har fundet Sagen et anseeligt Offer værd.

Institutet har sit Sæde i Danzig; dets Kommissær (Forstander) er f. T. Prof. Conwentz. Dets Formaal er: Opdagelsen, Undersøgelsen og den fortsatte Iagttagelse af Naturmindesmærker, hvorved forstaas karakteristiske Landskaber af oprindelig Natur, mærkelige geologiske Formationer, interessante Forekomster af Planter og Dyr o. s. v. Institutet overvejer Forholdsregler, der synes egnede til Bevarelsen af disse Mindesmærker. Det anbefaler eller forkaster Forslag angaaende Naturfredning. Kort sagt: det er „Statskonsulenten“ vedrørende alle Spørgsmaal i denne Sag, og det vil bestræbe sig for at „føre Sagen frem ad sunde Baner“ — ogsaa et af Institutets Programpunkter! Ved Planlæggelsen af Fredningsforetagender vejleder Institutet m. H. t. de nødvendige Pengemidlers Tilvejebringelse, men det støtter ikke direkte. Dets Budget er 15,000 Mark p. a. Institutet hører ind under Kultusministeriet.

Fredningen i Preussen er hidtil gennemført først og fremmest ved administrative Foranstaltninger fra Statens Side. Saaledes har Statsskovvæsenet ofte holdt Hævd over ejendommelige Skovstrækninger af videnskabelig eller æstetisk Værdi, og det har sørget for Fredning af visse Fugle, saasom Hejrer, og Planter. Det fortjener ogsaa at nævnes, at der siden 2. Juni 1903 har eksisteret en preussisk Lov mod Anbringelse af Reklamer paa naturskønne Steder. Og endvidere, siden 15. Juli 1907, en Lov mod mispydende Bebyggelse paa Steder af særlig fremragende Skønhed. Maatte disse Love faa Efterfølgere i andre Lande!

Ogsaa kommunale Myndigheder har i Preussen virket f. Eks. for Fredning af Skovpartier. Og talrige Foreninger, bl. a. Turistforeninger, har haft Forstaaelse af og bragt Ofre for Naturfredningen. Det samme gælder adskillige Privatpersoner, naturligvis især Besiddere af store Jordegodser, der har fredet visse Omraader af deres Skove.

Som Eksempler paa Naturmindesmærker, der ad forskellige Veje er fredede i Preussen, kan nævnes følgende. Bodetal, en af de smukkeste Bjærgdale i Harzen, er med dens skovklædte Sider fuldstændig fredet. I den bekendte Lüneburger Heide er „Totengrund“, et Stykke Hede med karakteristiske Enebærbuske, paa en Privatmands Initiativ, sikret mod Opdyrkning (se Fig. 3). Ved Byen Elbing har Turistforeningen for Elbing og Omegn købt et smukt og karakteristisk Landskab med Bøgeskov til Fredning. Grev *zu Dohna-Finckenstein* har paa sit Gods ladet frede ikke mindre end 10 Skovpartier. I Provinsen Sachsen, nær Byen Altern, er en Dal med Saltkilder og en meget bekendt, for Tyskland enestaaende Vegetation af Saltplanter blevet bevaret ved kommunal Foranstaltning. Paa Rügen er fredet en Kridtklint, i Lausitz en Brunkulformation o. s. fr.

Endelig maa det nævnes, at der siden 1900 er fremkommet en Række saakaldte „Forstbotanische Merkbücher“ fra forskellige Provinser. De er en Art Register d. v. s. en beskrivende og illustrerende Fortegnelse over mærkelige Træer og Skovpartier indenfor hver enkelt Provins.

Det er ovenfor nævnt, at allerede 1803 fik man i *Bayern* Øje for Betydningen af at værne om Naturen. Gennem forrige Aarhundrede fortsattes disse Bestræbelser ved Fredning af Drypstensgrotter, Forhindring af Stenbrud paa naturskønne Pladser o. m. a. Først i de senere Aar er der dog kommet et mere planmæssigt Arbejde i Gang. I 1905 er paa ministeriel Foranledning dannet en per-

Fig. 3. „Totengrund“ i Lüneburger Heide.

manent Kommission („Landesausschuss für Naturpflege“); den består af delegerede fra 12 Foreninger med naturvidenskabelige, kulturhistoriske, kunstneriske og turistmæssige Formaal; og dens

Forretningsorden er givet af Ministeriet (21. Febr. 1906). Kommissionens Opgaver og Virkemaade er omtrent som det danske Udvalgs, om hvilket senere. Tillige er dannet en Række mindre Udvalg, Kredsudvalg, der virker i Korrespondance med Kommissionen. — Fra Statsmyndighedernes, Kommunalforvaltningens og Privates Side er der udrettet meget i Bayern. Enkeltheder kan ikke omtales her, men som et Eksempel kan det dog lige nævnes, at Botanisk Forening i Nürnberg ved Køb har fredet et større Areal i Nærheden af Windsheim; Arealet er Gipsgrund med et rigt og ejendommeligt Planteliv. At Münchens Kunstnere har taget livlig Del i Agitation og Arbejde for Fredningen, bør ogsaa noteres.

I de øvrige tyske Stater er der ligeledes truffet adskillige Bestemmelser af Betydning for den her omtalte Sag. Saaledes er der i *Hessen* udfærdiget en Lov (af 16. Juli 1902) om Beskyttelse for Mindesmærker; ogsaa de naturlige gaar ind under Loven, hvis Enkeltheder er af stor Interesse, men for omstændelige til at refereres ved denne Lejlighed. — I *Sachsen-Weimar* eksisterer en Lov, i Følge hvilken Opgraven og Forhandling en gros af sjældne Planter er strafbar Handling. En ikke forhen straffet Mand, der med megen Vindskibelighed havde samlet 800 Eksemplarer med Rod af den ogsaa hos os fredede Fruesko til Forhandling, blev for nogle Aar siden straffet med 14 Dages Fængsel. — I *Sachsen* er forskellige Projekter om Bastei-Jærnbaner lykkeligvis forhindrede o. s. v. Ja, selv udenfor Tysklands Grænser har Tyskere virket aktivt for Fredning. Saaledes købte tyske Kunstnere i Rom den af Scheffel besungne Egelund ved Olevano i Sabinerbjærgene og forærede den til Kejser Wilhelm, der atter skænkede den til det tyske Rige (Conwentz).

Fra Tyskland naaede den stærkere organiserede Fredningsbevægelse til Norden. For vort eget Lands Vedkommende belyses Sagen nærmere i det følgende. Vi vender os derfor først til *Sverige*.

Efter Nordenskiölds Forslag i 1880 om Oprettelsen af en Rigs-park og efter Forslag fra forskellige Sider om Fredning af visse mærkelige Steder og Egne i Sverige aabnedes fra Begyndelsen af 1904 en energisk Agitation for en systematisk Fredning af Naturmindesmærker. Conwentz havde 22. Jan. 1904 holdt Foredrag i Stockholm, og allerede 20. Febr. s. A. indgav Botanikeren og Rigsdagsmanden, Lektor *K. Starbäck* et Forslag i den svenske Rigsdags andet Kammer om, at Rigsdagen i en Skrivelse til Kongen skulde gøre Henstilling om, hvilke Beskyttelsesbestemmelser der burde vedtages for Landets Natur og Naturmindesmærker. For-

slaget, der var bilagt med en Anbefaling fra nogle af Naturvidenskabens bedste Navne i Sverige, blev modtaget med megen Velvilje af begge Kamre.

Kort efter tog Dr. *Gunnar Andersson* Sagen op paa det specielt forstlige Omraade. Paa det Aarsmøde, som „Föreningen för skogsvård“ i April 1904 afholdt i Stockholm, holdt han Foredrag over Emnet: Om skydd för interessantare skogstyper, skogväxter och skogsdjur, og Foreningen vedtog en Resolution, hvori den udtaler sin Interesse for Sagen og Tilslutning til Bestræbelserne; denne Tilslutning har givet sig Udslag i forskellig Retning.

I Juni s. A. overdrog Kongen til „Vetenskapsakademien“ at fremkomme med Forslag og Udtalelser angaaende Fredningen. Og Akademiet nedsatte derefter et Udvalg til Forberedelse af en fyldig Redegørelse for Sagen. Efter i Vinteren 1904—05 at have samlet et stort Materiale ved Henvendelse til Institutioner, Foreninger og Privatpersoner forelagde Udvalget, der talte Mænd som *A. G. Nathorst*, *Gerard de Geer*, *G. Retzius* o. a., i Foraaret 1905 en lang Række Forslag om Fredning og Registrering. Akademiet sluttede sig ganske til Komiteens Indstilling og indgik i Juni med sin Betænkning til Kongen.

Siden indgav den kgl. Domænebestyrelse paa Foranledning af et Forslag fra Akademiet sin særskilte Betænkning, der væsenlig var i Tilslutning til Akademiets Udtalelser.

Endnu nærmere Virkeliggørelsen traadte de foreslaede Foranstaltninger, idet Landbrugsdepartementet nedsatte en Komité, bestaaende af førnævnte *K. Starbäck*, Herredshøvding *Louis Améen* og Zoologen, Professor *Einar Lönnberg*. Disse Mænd afgav 4. December 1907 en Betænkning, et ypperligt *Grundlag for Lovbestemmelser*, der er i nøje Tilslutning til Akademiets Arbejde. Forslagene er kortelig referede følgende. 1. Forslag til Lov om Naturmindesmærkers Fredning. 2. Forslag til Lov om Nationalparker. 3. Forslag til Lov, omfattende et Tillæg til kgl. Forordning af 14. April 1866 om Ekspropriation af Jord. 4. Forslag til særskilte Bestemmelser angaaende Naturmindesmærker paa Statens Jord m. m. 5. Forslag om Anlæg af visse Nationalparker (paa 9 forskellige Steder; det første, Egnen om Stora Sjöfallet i Norrbottens län, et ca. 15 Kv.-Mil stort Omraade, paa Forslag af Dir. *G. Holmerz* til Vetenskapsakademiens Komité). 6. Forslag om, at der til „Vetenskapsakademiens naturskyddskassa“ ydes et Tilskud af 5000 Kr. første Aar og 2000 Kr. de følgende. 7. Forslag til visse Ændringer i Jagtloven af 21. Okt. 1864. 8. Fremstilling af visse Fredlysningsbestemmelser.

Alle disse Forslag og Fremstillinger er grundig motiverede, særlig det første. I det hele er der i Sverige gjort et udmærket Forarbejde for Fredningens Gennemførelse. Nu har Folkets Repræsentanter Ordet. Venner af Naturfredningssagen i alle civiliserede Lande afventer med den største Interesse den svenske Rigsdags Afgørelser.

I *Norge* har man haft Opmærksomheden henvendt paa Fredningen af interessante Landskaber, særlig en Skov ved Røraas og en Dal i Finmarken. Dr. *Reusch* har 1902 foreslaaet, at en Del af Frognersæterskoven ved Kristiania maatte „voxe og dø i Fred, som Naturen selv vil det“. Paa Initiativ af Norsk Turistforening er Bevarelsen af Skjeggedalsfossen i Hardanger sikret ved en Servitut. Derimod maa det i høj Grad beklages, at det trods Professor *Wille's* Bestræbelser ikke er lykkedes at forebygge Plyndring af de sjældne Dovreplanter. Det vilde dog være af samme Betydning som de Skridt, der 1894 og 1895 blev gjort for at frede de sidste Rester af Bæveren, hvorved dette interessante Dyr bevaredes paa dets eneste Levesteder i hele Norden.

Fra *Holland*, hvor Staten endnu intet har udrettet for Naturfredning, meddeles om et storslaaet Eksempel paa det private Initiativs Handedygtighed. 2 Timers Vej fra Amsterdam ligger en mærkelig Sump, Naardermer, med et ejendommeligt Plante- og Dyreliv, ganske særlig et rigt Fugleliv. For nogle faa Aar siden var det paa Tale, at Byen Amsterdam skulde købe Arealet for at anvende det til Losseplads. I denne Anledning dannedes 1905 en Forening for Naturfredning („Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland“), og 1906 købte den Naardermer for 250,000 Mark, hvilke Penge tilvejebragtes ved et 3 % Obligationslaan. Indtægten af Arealet, ved Rørskær og Afgifter af Jagt og Fiskeri, strækker til for Forrentning og nogen Amortisering af Laanet. Foreningens aarlige Medlemsbidrag er over 4000 Gylden.

Paa *de britiske Øer* har man i længere Tid særlig interesseret sig for og gennemført Fredning af Fugleverdenen; paa nogle faa skadelige Fugle nær er saaledes alle Fugle fredede i Tiden fra 1. Marts til 1. August. Bekendt er ogsaa, at man allerede forlængst har fredet „Burnham Beeches“, en af de smukkeste Bøgeskove i England, og „Epping Forest“, et 2244 Hektarer stort Landskab med Blandingsskov, der forøvrigt skal være stærkt slidt af det talrige Besøg. I 1895 dannedes „National trust for places of historic interest or natural beauty“, hvis Opgave er at søge bevaret saavel Bygninger af historisk eller arkitektonisk Interesse som Landskaber af ka-

rakteristisk Skønhed. I Aarenes Løb har Foreningen, mest ved Gaver, gennemført adskillige saadanne Fredninger, deriblandt 12 naturlige Landskaber, Klippepartier, Skovstykker, Udsigtpunkter o. lign.

I *Frankrig* er der 21. April 1906 vedtaget en Lov (Loi organisant la protection des sites et monuments naturels de caractère artistique) til Fordel for Naturfredning, men, som rimeligt er for fransk Tankesæt, træder æstetiske Hensyn stærkt frem i Forgrunden. I Følge Loven skal der i hvert Departement findes en Kommission af dels selvskrevne, dels valgte Medlemmer. Den søger Oplysninger om Steder, der fortjener Fredning, og prøver at formaa Ejeren til at forpligte sig til ikke at forandre noget ved Stedets Udseende uden Kommissionens og Kultusministerens Vidende. Hvis Ejeren indlader sig derpaa, indregistreres Stedet i et offentligt Register, og Misligholdelse af Forpligtelserne straffes med Bøder paa 100—3000 Fr. Ekspropriation kan bringes til Anvendelse, hvis Ejeren af en naturskøn Plads vægrer sig ved at gaa ind paa en Fredning af Omraadet. Det fortjener endvidere at nævnes, at der eksisterer et Selskab, Société „pour la protection des paysages de France“, som fra 1902 udgiver et Tidsskrift.

I *Schweiz* har der allerede fra 80'erne i forrige Aarh. eksisteret en Forening for Beskyttelse af Schweizerfloraen, ligesom ogsaa kommunale Myndigheder holder Hævd over sjældne Forekomster af Planter og Fugle. Man har endvidere interesseret sig stærkt for Bevarelsen af erratiske Blokke, store Stene, hvoraf en naturvidenskabelig Forening har erhvervet over 150 Stykker med Ret til, at de forbliver paa deres oprindelige Plads. I Efteraaret 1906 er der i Schweiz dannet en „Schweizerische Kommission für die Erhaltung von Naturdenkmälern und prähistorischen Stätten“. Den bestaar af 9 Medlemmer, repræsenterende de forskellige Fag, og arbejder i Korrespondance med Under-Kommissioner for alle større Kantoner.

Blandt Fredningsarbejder i *Østrig* maa først og fremmest nævnes, at Staden Wien har besluttet, at et Bælte af Skov og Eng i deres naturlige Tilstand skal bevares for stedse. I Aaret 1906 bevilligede „Die städtischen Körperschaften“ en Sum af 50 Millioner Mark til Køb af et Areal af 4400 Hektarer. — Ved en Lov er Plukning af Edelweis o. a. sjældne Alpevækster forbudt. — Betydelige Arealer, navnlig af Skov, er af Privatmænd fredede definitivt. Saaledes har man i Böhmerwald, i Følge en Donation af Fyrst *Ad. v. Schwarzen-*

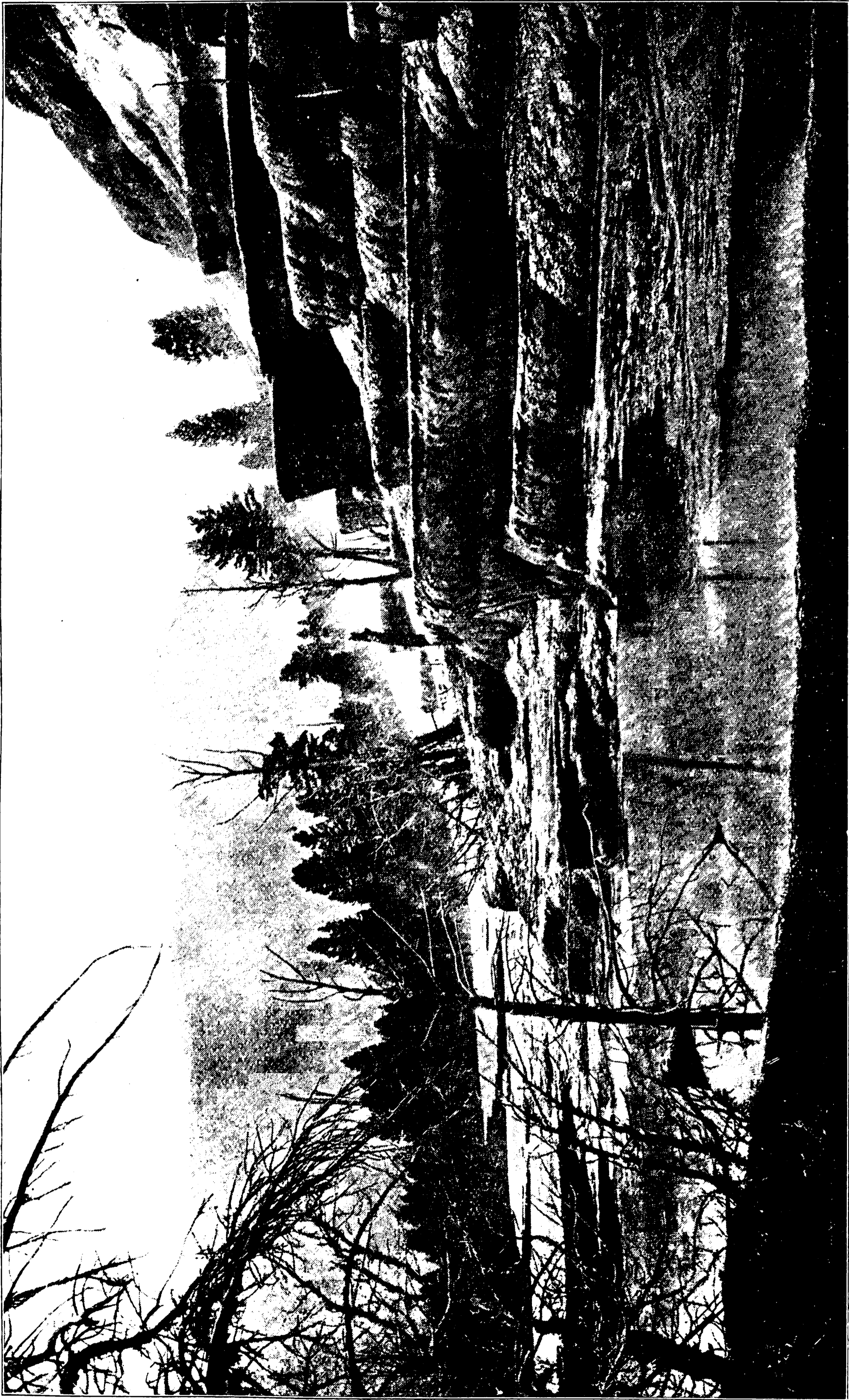

Fig. 4. Parti fra Yellowstone Park (Mammoth hot springs).

berg, fredet et urskovagtigt Areal paa 1800 Hekt., hvoraf 47 Hekt. allerede i 1870 var fredet som „Urskov“.

Gaar vi endelig til *Nordamerika*, vil vi dér finde, at Tanken om Fredning længe har været levende og fremkaldt smukke Resultater. Allerede i 1872 blev det ved en Kongresakt besluttet, at de forenede Stater skulde oprette en Nationalpark, hvortil det berømte Areal i det nordvestlige Hjørne af Staten Wyoming var udpeget; Parken fik Navnet „Yellowstone Park“. Indtil 1890 var den 9,240 Kv.-Km. stor, men den er siden udvidet med 5000 Kv.-Km. Den omfatter Bjerge, mægtige Skove, Søer og Floder, og der udfolder sig indenfor Parkens Grænser en overordentlig rig og vekslende Natur, ligesaa ejendommelig som imponerende smuk. Jordbunden er udpræget vulkansk. Der findes Tusinder af varme Kilder, som afsætter prægtige, lyst farvede Kisel- og Kalksinter i ejendommeligt formede Terrasser (Fig. 4). I Skovene træffes talrige vilde Dyreformer: Bjørne, Elsdyr, Wapitihjorte og andre Hjorte, og de sidste Rester af Amerikas Bisonokser lever fredede indenfor Parken. Der vaages strængt over, at Naturen faar raade sig selv i denne kæmpemæssige Park. Opsynet føres af Officerer med Kavalleri til Disposition. Al Jagt og Fiskeri (undtagen Medefiskeri) er forbudt. Selvfølgelig er Adgangen til Parken offentlig; den besøges aarlig af store Skarer. Al Bebyggelse er indskrænket til Hoteller.

Selv om Yellowstone-Omraadet vel er uskikket baade til Agerbrug, Kvægavl og Minedrift, saa vidner dog Idéen, at indrette det til Nationalpark, og Gennemførelsen af denne Tanke om Storsyn og udpræget Natursans. Foruden Yellowstone-Parken er der baade i de forenede Stater og Canada indrettet en Række andre Nationalparker. En af disse er i Sierra Nevada oprettet til Beskyttelse af det kæmpemæssige Naaletræ Mammuth-Fyrren (*Sequoia gigantea*), der truedes med Udryddelse, og hvoraf endnu findes ca. 800 Eksemplarer (i Mariposaskoven).

I de fleste nordamerikanske Stater er der vedtaget Lovbestemmelser vedrørende Fredning af Dyr, ganske særlig af Fugle, ligesom Jagtlovene skal være usædvanlig strænge. Paa Initiativ af *Th. Roosevelt* er der ved Kysten af Louisiana udvalgt 7 Øer til Fredning af Fuglelivet.

Endnu er der rundt om i Verden truffet mere eller mindre vidtgaaende Foranstaltninger til Beskyttelse af den oprindelige Natur, saaledes baade i Ny Seeland og i Kapkolonien, men hvad der ovenfor er anført, maa være tilstrækkeligt til at vise, at Forstaaelsen af Naturfredning mange Steder er tilstede, og at Offervilligheden ikke

er mindre. Og ser vi tilbage paa, hvad der hidtil er udrettet for Fredningen i fremmede Lande, vil vi finde, at den er gennemført ad forskellige Veje eller ved Hjælp af forskellige Faktorer, nemlig 1) ved særlig Lovgivning, 2) ved Stats- eller Kommunalmyndigheders administrative Forholdsregler, 3) ved Handlinger af naturvidenskabelige Foreninger, Turistforeninger eller andre Selskaber, og 4) ved private Personers Medvirken.

NATURFREDNING I DANMARK

Som allerede nævnt i Indledningen hører Danmark til de Lande, der i udpræget Grad er udsatte for, at næsten alle Spor af oprindelig Natur udviskes. Og det falder da saa meget des rimeligere at spørge: Har man i Tide søgt at drage Omsorg for Bevarelsen af Landets fremtrædende Naturejendommeligheder?

Som i andre civiliserede Lande har der fra ældre Tid af været truffet Bestemmelser om Fredning af vore Skove og vore jagtbare Dyr.

Fredningen af Danmarks Skovareal i privat Eje fastsloges i den nu gældende Form ved Forordningen af 27. September 1805 „om Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning“, almindeligt kaldet „Fredskovsforordningen“. I Følge denne var Ejere af alle Arealer, paa hvilke der fandtes „Overskov“ (Bevoksninger især af Bøg og Eg), pligtige til ikke alene at værne dem mod planteædende Husdyr, men ogsaa at vedligeholde dem i det væsentlige som „Overskov“ eller hvad man nu almindeligt betegner som „Højskov“. Derimod betragtede Administrationen og Domstolene i Reglen ikke andre Skovformer („Stævningsskov“, „Gjærdselsskov“) som hørende ind under Fredningsbestemmelserne, saa at det især er saadanne, der i stor Udstrækning er forsvundne i vort Land, efter at Fredskovsforordningen er traadt i Kraft.

Dyrefredningen, der i det væsentlige stammer fra sidste Halvdel af det 17. Aarh., hviler nu paa den reviderede Jagtlov af 8. Maj 1894.

Men nu den „rene“ Naturfredning! Hvad har der i tidligere Tider været udrettet for den? Hertil maa svares, at skønt Danmark i det forrige Aarhundrede ejede fremragende Naturforskere og andre naturinteresserede Mænd, saa varede det dog længe, inden der offentlig løftede sig Stemmer for denne Sag. Aarsagerne dertil er ikke

lette at udrede. Men naar Sansen for Naturfredning i egentligste Forstand endnu ikke var vakt — undtagen indenfor et enkelt Omraade, Skovbruget, hvorum senere — saa beroede det vel for en Del paa, at Tanker og Handling i Størsteparten af det forrige Aarhundrede i saa høj Grad var rettede mod et overordentlig intensivt Kulturarbejde. Kulturens kraftige Regulering af „Guds vilde Natur“ skabte den for Sagen gunstige Reaktion, der særlig mod Slutningen af Aarhundredet kommer til Orde og til Handling.

Den første, der direkte og offentlig slog til Lyd for Oprettelsen af „Fristeder“, hvor vilde Dyr og Planter kunde trives under gunstige Vilkaar, var Zoologen *Oluf Winge*. I hans stærkt polemisk anlagte, men overordentlig dygtige og varmhjærtede Skrift „Jægenes skadelige Dyr“, der udkom 1886 og vidner om en i Datiden ikke almindelig Forstaaelse af vort Lands Natur, foreslaar han at anlægge saadanne Fristeder. Han siger: „Der burde i ethvert Land være Steder, hvor den oprindelige Natur kunde træde frem saa upaavirket af Kulturen, som det var muligt og af andre Hensyn forsvarligt. Det vilde ikke være for meget forlangt af en Stat, at den skulde have Raad til at undtage enkelte Strækninger fra Dyrkning, at lade visse Skove, Moser, Søer, Holme osv. ubenyttede, eller ikke benytte dem anderledes, end at et fyldigt Planteliv og Dyreliv kunde trives“. Winge kendte ikke Nordenskiölds Forslag om Oprettelsen af en Nationalpark, men henviste i sit Skrift til de før omtalte Nationalparker i Nordamerika og „Epping Forest“ ved London.

I 1892 talte Filologen og Geologen *V. Pingel*, tilskyndet af *O. Wings* Skrift, indtrængende i Folketinget for at henlægge Smaaøer og Skove som fuldstændig fredlyste Fristeder for Naturen. Og de samme Tanker kommer længere hen i samme Aarti frem i Skrift, da Forstmanden, Professor *A. Oppermann* i sine æstetiske Betragtninger over „Skoven, Skovbruget og det Skønne“ (Tilskueren, 1897) strejfer Spørgsmaal om Naturfredning og slutter med at slaa til Lyd for Bevarelsen af enkelte, storslaaede Partier af Hede og Klit, og da baade Botanikeren *E. Rostrup* og Zoologen *Herluf Winge* samtidig („Frem“ 1898) med varme Ord anbefaler den rene Naturfredning.

Ogsaa til Handling havde dels Staten, dels Privatpersoner i forrige Aarhundredes sidste Aartier vist sig villige, i det der allerede da blev gennemført forskellige Foranstaltninger til den rene Naturfrednings Bedste; til Omtalen heraf vender vi senere tilbage.

Et mere organiseret Arbejde for Sagen indleddedes dog først, da Professor *Conwentz* paa Foranledning af de 3 naturhistoriske For-

eninger i København: Naturhistorisk, Botanisk og Geologisk Forening 18. April 1905 holdt Foredrag for Foreningernes Medlemmer og en indbudt Kreds over det Emne, der aabenbart er blevet hans Livssag, og hvorover han utrættelig har talt baade i sit Hjemlands forskellige Egne og i fremmede Lande: Naturfredningen!

Prof. Conwentz' Optræden i Danmark gav Anledning til, at de nævnte tre Foreninger nogen Tid efter enedes om at nedsætte et kombineret Udvalg af 3 Delegerede fra hver af de ovenfor nævnte Foreninger, altsaa ialt 9 Medlemmer.*) Dette *Udvalg for Naturfredning* har i Maj 1906 præciseret Formaalet for sin Virksomhed paa følgende Maade. Dets „Opgaver ere indenfor Danmark at søge saavel enkelte Plante- og Dyreformer, der spille en Rolle i Landets Natur eller Historie eller af anden Grund frembyde Interesse, som ogsaa hele Plante- og Dyresamfund, bevarede for Ødelæggelse eller Udryddelse; ligeledes vil det søge at faa fredet om særlig naturskønne Egne, Landskaber og Landskabsformer eller andre Naturgenstande, der ere ejendommelige for vort Land eller tjene til Belysning af dets Historie, saaledes at Efterverdenen gennem slige Eksempler vil kunne danne sig et Begreb om Landets tidligere, naturlige Udseende og dets oprindelige Dyre- og Planteverden; alt dette dog kun under Hensyntagen til berettigede kulturelle og materielle Krav.“

Udvalget repræsenterer de tre Foreninger, der indtil videre har baaret de meget beskedne Omkostninger ved Udvalgets Administration. Det kan i Sammenhæng hermed nævnes, at Udvalget kun raaer over meget begrænsede Pengemidler, i det det ikke vil søge saadanne tilvejebragte, førend der foreligger bestemte Opgaver, der kræver Penge for at løses. Fra Classenske Fideicommis modtager det i saadant Øjemed 100 Kr. aarlig i 3 Aar (fra 1908).

Det blev da dette Udvalgs Opgave først at samle alle Oplysninger om, hvad der hidtil var udrettet for Fredning af Naturen indenfor vort Lands Grænses, og dernæst at søge Fredningsarbejdet fortsat og udvidet gennem nye Foretagender. Ogsaa hvad Udvalget selv i dets korte Levetid har gennemført, vil blive nævnt nedenfor.

*) Til Udvalgets første, iøvrigt endnu fungerende Medlemmer valgtes følgende: For Naturhistorisk Forening: Overførster, Kammerherre, Dr. *P. E. Müller*, Magister *R. H. Stamm* og Viceinspektør ved Zoologisk Museum *Herluf Winge*. For Botanisk Forening: Magister *A. Mentz*, Inspektør ved Botanisk Museum, Dr. *C. H. Ostfeld* og Professor ved Universitetet, Dr. *E. Warming* (f. T. Formand for Udvalget). For Geologisk Forening: Inspektør ved Mineralogisk Museum *V. Hintze*, Statsgeolog *A. Jessen* og Forstkandidat, Assistent ved Nationalmuseet *G. F. L. Sarauw*.

1. HVAD DER INDTIL 1909 ER UDRETTET.

Fredlyste Landskaber.

Sydvest for Skagen, 2—3 Km. fra Hulsig, ligger Danmarks mægtigste Klit *Raabjærg* eller *Studeli Mile*, en vældig Sandhob, hvis Højde over den omgivende Slette er 20—22 M. (Fig. 5). Den har Kliternes typiske Form, er svagt hældende mod Vest, brat faldende mod Øst. Dens Længde i Nord—Syd er ca. 1 Km., medens Bredden i Vest—Øst er ca. 600 M. Forøvrigt er den evigt skiftende i Form, Højde og Størrelse; den vandrer mod Øst, ført af Vestenvindens Magt. Dette Sandbjergs urolige Bund holdes ikke i Afsænk af nogen Plantevækst, ti ikke en Plante er at se, Klitten er fuldstændig nøgen. I sin Bog om „Klitterne“ skriver Professor *Eug. Warming* om den: „Naar Stormen farer hen over den, og Sandet svæver som lave Skyer hen over dens Top, fylder Ører, Øjne og Mund, prikker i Ansigtet og tilslører Udsigten, da giver den Billedet af en Natur, der er saa vild og ejendommelig som intet andet Sted i Danmark; men naar Solen paa en skyfri Himmel en varm Sommerdag skinner paa dens hvide Sand, da ligner den mest af alt et storslaaet, straalende hvidt Snelandskab, som Øjet blændes ved at se paa; med Velbehag skuer man da ud over de øde, brunlige Klitheder i Vest og Øst mod de mørkeblaa Have.“

I Aaret 1901 blev den nordlige Del af Raabjærg Mile sammen med det Nord, Vest og Øst for liggende Terræn købt af Staten og lagt ind under Klitvæsenet, men med det udtrykkelige Forbehold, at Milen aldrig plantedes til. Særlig virksom for denne Sag var Klitvæsenet ved Overklitfoged *C. F. Dahlerup* i Skagen. Det var paa Klitvæsenets Forslag, denne Fredning blev gennemført, men det maa desuden ikke glemmes, at Rigsdagen modtog Forslaget med Velvilje; bl. a. talte fhv. Folketingsmand *Gustav Philipsen* varmt for Bevarelsen af dette Naturmindesmærke. Klitvæsenet modtog 214 Hekt. (388 Tdr. Land), til en Pris af 4 Kr., med Salgsafgifter 5 Kr. pr. Td. L. Nogen Skade kan Milen ikke forvolde; den vandrer vel gennemsnitlig 8 M. aarlig mod Øst, men det mellem Milen og Kattegattet liggende Kliterræn er lidet værdifuld Jord. Dertil kommer, at en Tilplantning af Milen altid vil være overmaade besværlig og ikke lønnende. Ved Statens Indgriben faar da dette imponerende Landskab Lov at bevare sin Jomfruelighed; kun Naturen selv kan ændre dets nuværende Fysiognomi.

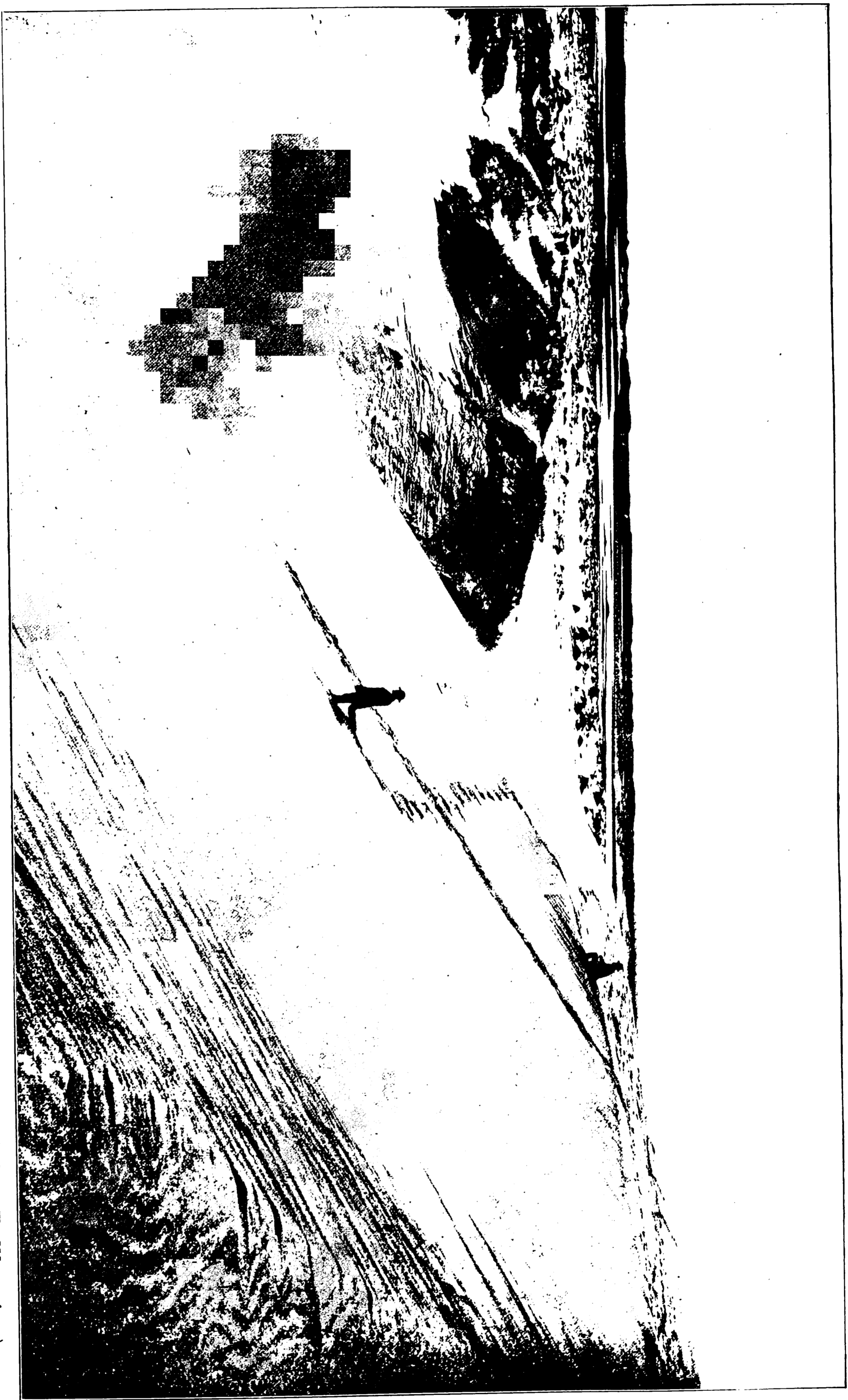

Fig. 5. Østsiden af Raabjerg Mile; Udsigt mod Syd over Mile-Søerne. H. Lundsteen fot. ca. 1897. (Efter E. Warming.)

Det kan i denne Forbindelse tilføjes, at Skagens Byraad har vedtaget en Art Fredning af det smukke Klitparti Øst for Badehotellet paa Grenen, i det denne Strækning undrages Bebyggelse.

Ogsaa et andet Landskab i Vendsyssel, men med en fra Raabjærg Miles øde Sandbanke helt forskellig Karakter, er fredet. Smilende og venligt og med en ganske frodig Vegetation ligger *Fosdalen* (Fig. 6) paa Kysten af det gamle Istidsland, der staar saa skarpt mod den flade Sandslette af meget yngre Alder Nord for Lerup Kirke i Ø. Hanherred. Dalen er i Tidernes Løb udskaaret af Overfladevand og Kilder. Af dette Omraade købtes 41 Hekt. (74 Tdr. L.) ved Landbrugsministeriet i Aaret 1902 i den Hensigt, at Dalen skulde fredlyses. I Følge *A. Jessen* findes mange Kildevæld i Bakkerne, bl. a. „Vor Frue Kilde i Fosdal, der i tidligere Tid paa Grund af sin helbredende Virkning var et bekendt Valfartssted. At Kilden og det sammesteds afholdte store Marked, Lerup Marked (senere Skræm Marked), var overordentlig stærkt besøgt, derom vidne de Hundreder af gamle nu lyngdækkede Veje og Hjulspor, der fra Syd og Sydvest føre gennem Hedebakkerne henimod Lerup“.

Med den rivende Udvikling, som Tilplantning og Opdyrkning af de danske Heder har givet alle Hedeegne i de sidste Decennier, maatte det Spørgsmaal naturligt rejse sig: Hvor findes et Areal Hede, der i Henseende til Beskaffenhed og Beliggenhed kan egne sig til Bevarelse af denne ejendommelige Formation?

Efter mangfoldige og langvarige Forhandlinger om denne Sag, ved hvilke Professor *E. Warming*, Oberst *E. Prytz* o. fl. udførte et betydeligt Arbejde, lykkedes det at faa et virkelig vidtstrakt Hedeareal fredet. I Aaret 1903 blev *Borris Hede*, en flad og jævn Hede-strækning i Vestjylland, nær Stationsbyen Borris, og 1875 Hekt. (3400 Tdr. L.) stor, købt af Staten, saaledes at Landbrugsministeriet ejer Jorden, medens Krigsministeriet og Københavns Universitet i Forening har Brugsretten. Købesummen var 10 Kr. pr. Td. L. for udyrket Hede, men 70—75 Kr. pr. Td. L. af den ringe Part af Arealet, der var dyrket eller af lidt mere frugtbar Beskaffenhed.

Borris Hede har i Fremtiden ret gode Betingelser for at kunne være virkelig fredet. Kun nogle Uger hvert Efteraar vil den blive anvendt til Fægtningskydeøvelser for Fodfolk og Rytteri. Ellers er enhver anden Brug strængt forbudt. Jorden maa selvfølgelig hverken beplantes eller opdyrkes. Lyngen maa ikke slaas eller afbrændes, og Lyngtørven ikke skrælles af. Der maa ikke plukkes Bær. Al Jagt er strængt forbudt, ligeledes Tobaksrygning, unødigt Færdsel o. s. fr. Der er altsaa her et trygt Fristed for Hedens Flora og Fauna, hvor

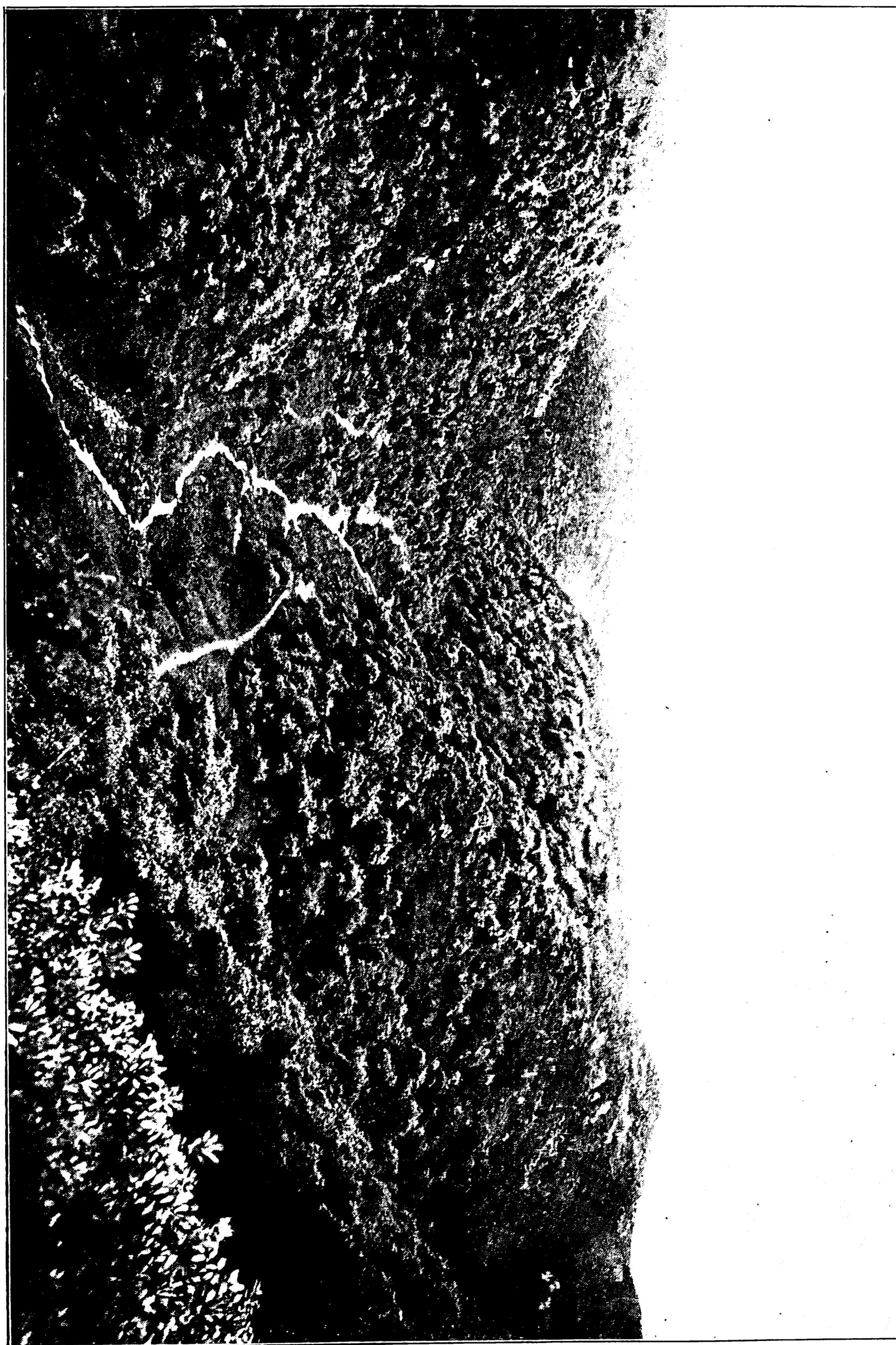

Fig. 6. Fosdal. A. Jessen fot. D. G. U.

det kan lykkes at faa paalidelige Indtryk af, hvorledes Heden vil arte sig, naar den er frigjort for de mangfoldige Indgreb, den paa andre Steder er Genstand for. Og engang, naar Kulturen har bemægtiget

sig langt det meste af vore Heder, vil dette store Areal ligge som et Minde om „Lyngens brune Land“.

Foruden Borris Hede er ogsaa et Par andre Heder fredlyste. Saaledes er et ca. 44 Hekt. (80 Tdr. L.) stort Areal i *Vrøgum Plantage*, 15 Km. Vest for Varde, fredet med Klitvæsenets Billigelse og Overklitfoged *J. P. F. Bang's* virksomme Bistand; paa Arealet findes Krat og Kratskov af Asp, Klitroser m. m. Og paa samme Maade har Statens Forstvæsen indvilliget i at lade ca. 386 Hekt. (700 Tdr. L.) af *Kronheden*, Syd for Lemvig, henligge indtil videre.

Det kan her tillige nævnes, at Toppen af det 74 Meter høje *Hjælpens Bjærg* i Thy (Refs Herred) holdes fredet. Trods fhv. Herredsfoged, Etatsraad *C. B. V. Hansen's* ivrige Bestræbelser for at faa hele Bjærget fredet, lykkedes det ikke; dets Sider er tilplantede, men den lynggroede Top er som nævnt fredet; her findes to demolerede Gravhøje og en „Sundhedskilde“ (deraf „Bjærgets“ Navn), og herfra er en vid Udsigt over det omgivende Land.

Nord for Vangede By i Gentofte Sogn ligger den Staten tilhørende *Gammelmose*, der er fredet ved kgl. Resolution af 28. Februar 1844 paa Forslag af Professor *B. S. Jørgensen* og Forstraad *Frandsen*. Mosen har henligget til Observation m. H. t. Genvækst af Tørvemosserne og Mosens øvrige Plantearter, og er gentagne Gange bleven undersøgt, især af *Chr. Vaupell* og *E. Rostrup*, der begge har afgivet Beretning om deres Undersøgelse (sidst i 1906). Arealet af egentlig Mose er omtr. 14 Hekt. (25 Tdr. L.). Denne ejendommelige Modsætning til Egnens øvrige Natur vil forhaabentlig for al Fremtid være sikret mod enhver Udnyttelse, saa meget des mere som Mosen er uden synderlig økonomisk Værdi.

Interessante Studier over Udviklingen af Planterfund kan ligeledes foretages paa et andet fredet Areal — rigtignok i en helt anden Egn og af en vidt forskellig Beskaffenhed. Der tænkes her paa *Klægbanken*, en Ø i Ringkøbing Fjord, hvis nordligste Del paa Foranledning af Udv. for Naturfredning er blevet fuldt fredet af Landbrugsministeriet i Aaret 1907. Vi vender senere tilbage til en Omtale af Motiverne til dette ejendommelige Areals Fredning.

Enkelte Skov- og Krat-Landskaber er nu fredede. Saaledes den lille skovbevoksede Ø i *Hvalsøllille Sø*, der tilhører Skjoldnæsholm Gods; den er unddraget forstlig Drift. Paa lignende Maade har andre Skovejere rundt om i vort Land fredet et eller andet Parti af deres Skov, uden at der dog endnu er udstedt nogen bindende Deklaration angaaende Fredningens Varighed.

Fast og sikker er derimod Bevarelsen af nogle Skovpartier, som

Statsmyndighederne, i Forstaaelse af deres mærkelige Natur, har givet sit Minde til at frede.

Af den skønne og i mange Henseender interessante Skov, *Tisvilde Hegn*, findes i den mod Havet vendende Skovkant et Parti af et højst ejendommeligt Udseende. *Troldeskoven* eller *den forvitrede Skov* kaldes denne Del af Skoven populært, og den gør tilvisse et fantastisk og forunderlig uhyggeligt Indtryk, som var Livet langsomt udslukt i de forarmede Træer (Fig. 7 og 8). Det er især Vesten-

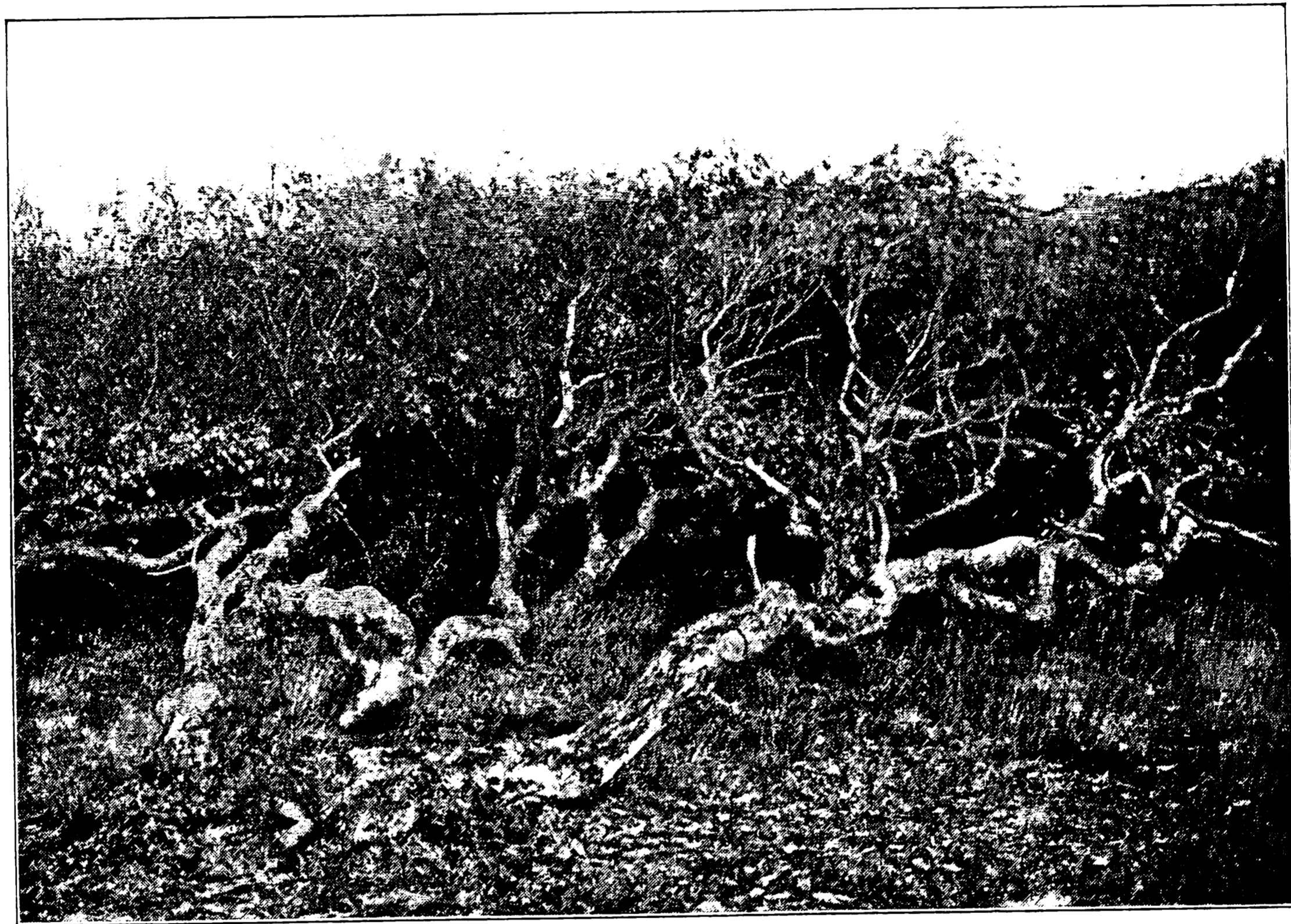

Fig. 7. Fyrretræer i den vejrbitte Skov i Tisvilde Hegn. (Efter E. Rostrup.)

vindens voldsomme Magt, der har præget Troldeskovens Fyrretræer og Birke. Vinddrevne og vantrevne, underlig fortørrede og tæt behængte med Lav og Mos er disse Træer stumme Vidner om Styrken af de ublide Kaar, der raader ved mange af vore Kyster. Højde og Form af Fyrreterne er her ganske afhængig af Afstanden fra Kysten. I en Afstand af 750—1000 M. er de 100-aarige Stammer slanke og rette og indtil 22 M. høje; yderst ude, ca. 190 M. fra Kysten, er „Højden ikke større, end at de 100-aarige Træer konkurrere med Lyngen om Herredømmet“ (*Johs. Helms*).

Selv om Tisvilde Hegn jo ikke er nogen naturlig Skov — den er som bekendt anlagt i Løbet af det 18. Aarh. — maatte det alligevel være af betydelig Interesse at faa fredet om hint mærkelige Parti af den, og Udv. for Naturfredning anmodede derfor i 1906 Land-

brugsministeriet om, at en saadan Fredning maatte iværksættes. Kort efter sin Henvendelse fik Udvalget Ministeriets Meddelelse om, at Troldeskoven „i Forbindelse med den tilgrænsende Bevoksning paa ca. 4 Hekt. (8 Tdr. L.) søges bevaret saa længe som muligt i sin nuværende Tilstand“.

De gamle bornholmske Skove har haft et fra det øvrige Lands Skove forskelligt Præg, dels ved Mangelen paa Bøg, dels derved, at de to Ege-Arter dannede Hovedmassen af Skoven, som iøvrigt

Fig. 8. Birke i den vejrbitte Skov i Tisvilde Hegn. E. Warming fot.

bestod af Avnbøg, Ask, Birk o. a. Skovtræer. Af disse Skove, hvis Karakter er betydelig ændret med Skovdriften, findes endnu nogle næsten rene Bevoksninger i de ældste Partier af Bornholms store Skov, Almindingen. Professor *Johan Lange* paapegede i 1889 det ønskelige i, at Dele af saadanne Bevoksninger bevaredes i deres naturlige Tilstand, og delvis paa Foranledning deraf blev Partiet om Christianshøj, ca. 11 Hekt. (20 Tdr. L.), fredet. Men da der indenfor denne Skovafdeling findes Hotel og Forlystelsesanlæg, og Skoven derfor ikke undgaar at modtage det samme, noget forslidte Præg som alle Skove, der er stærkt besøgte, henvendte Ud. for Naturfredning sig til Landbrugsministeriet for at søge andre Partier af endnu nogenlunde oprindelig Karakter fredede. Saadanne Partier findes omkring Dalstrækningen *Aaremyre* og *Kalvekæret*; de udgør tilsammen ca. 28

Hekt. (50 Tdr. L.), og er beliggende i et klippefuldt, meget malerisk Terræn, der nu i Følge Ministeriets Imødekommen af Udvalgets

Fig. 9. Parti af Simmelkær Krat. *Johs. Helms* fot. 1908.

Henstilling er udlagte til Fredning tilligemed en lignende Skovstrækning langs Ekkodalen.

Simmelkær Krat (Fig. 9), kun 1.7 Hekt. (3 Tdr. L.) stort, er en sidste Rest af de Birkeskove, som i tidligere Tid har staaet paa de ret

Fig. 10. Egekrat i Klitten ved Kjærgaard.
Roepstorff fot. 1901. (Efter *E. Warming*.)

vidtstrakte Simmelkær Enge paa Karup-Fladen Nord for Herning. Endnu i 1863 var alle Engene her bevoksede med Holme og spredte Buske af Birk. Det lille Krat, der er tilbage, hører nu under Feldborg

Statsskovdistrikt, af Fredningshensyn henlagt dertil paa Foranledning af Distriktets tidligere Bestyrer, Statsskovrider, Jagtjunker *F. O. Heilmann*, medens det oprindeligt var en Del af Tjenesteengen til Embedet. Paa Forslag af Distriktets nuværende Bestyrer, Statsskovrider *Johs. Helms*, androg Udv. for Naturfredning i 1907 Landbrugsministeriet om en fuldstændig Fredning af Krattet, da det utvivlsomt har den største Interesse at bevare det, og Andragendet bevilgedes samme Aar af Ministeriet.

Af Jyllands mangfoldige Egekrat, der baade er landskabelig værdifulde, og som i naturhistorisk og i kulturhistorisk Henseende er lige interessante, er allerede et Par fredede ved administrativ Bestemmelse, nemlig de smukke Krat i *Kjærgaard* (Fig. 10) og *Blaabjærg* Plantager, der ligger henholdsvis i Syd og Nord for Fiil Sø nær Jyllands Vestkyst, og hører under Klitvæsenets Bestyrelse. At det ret frodige og anselige Krat paa Blaabjærg ikke ændres ved Gennemplantning med Naaletræer, maa særlig glæde alle de mange, der aarlig besøger Bjærget; fra dets Top, der selv paa lange Afstande ses og let kendes ved dens ejendommelige blaanende Tone, er en enestaaende vidtstrakt Udsigt til alle Sider.

Det kan her omtales, at et Krat af *Ene* paa Donse Overdrev under Statsskoven Tokkekøb Hegn (Hørsholm Distrikt) er fredet; det er ca. 3 Hekt. (5—6 Tdr. L.) stort.

Paa *Bornholm* har Spørgsmaalet om Fredning af nogle af Øens mange landskabeligt skønne Steder i de allersidste Tider været ganske særlig aktuelt, og det vilde vel næppe være rejst, naar der ikke var indtruffet Begivenheder, som i høj Grad maatte berøre Bornholmernes og alle danskes nationale Følelser ilde. Den tidligere Overgang af Hammeren med dens store Stenbrud (Kortet Fig. 11 A) og den senere af Hotel „Helligdommen“ m. m. i fremmed (tysk) Eje gav Stødet til Oprettelsen af en Forening, kaldet „Bornholm“ (November 1906). Foreningens Formaal er: „ikke blot at styrke, vække og udbrede Sansen for de naturskønne og historisk mindeværdige Steder paa Bornholm, men ogsaa og særlig at søge saadanne Steder fredlyste, bevarede og gjorte almentilgængelige for Befolkningen samt at forebygge, at de komme i Udlændinges Eje“. Lovenes § 5 lyder som følger: „Foreningen tilstræber saa vidt muligt at faa Raadighed over de naturskønne Steder paa Bornholm, for saa vidt de ere i privat Eje; men den paakalder, hvor det behøves, Statsmyndighedernes og andre Myndigheders Hjælp, og den søger, for saa vidt saadanne Steder vedblive at ejes af private, at opnaa, at der kommer til at paa-

hvile dem betryggende Baand, der svare til det, som er udtrykt i Bestemmelsen om Foreningens Formaal". Det vil heraf ses, at Foreningens Opgave ogsaa er rent naturbeskyttende, om end Hoved-

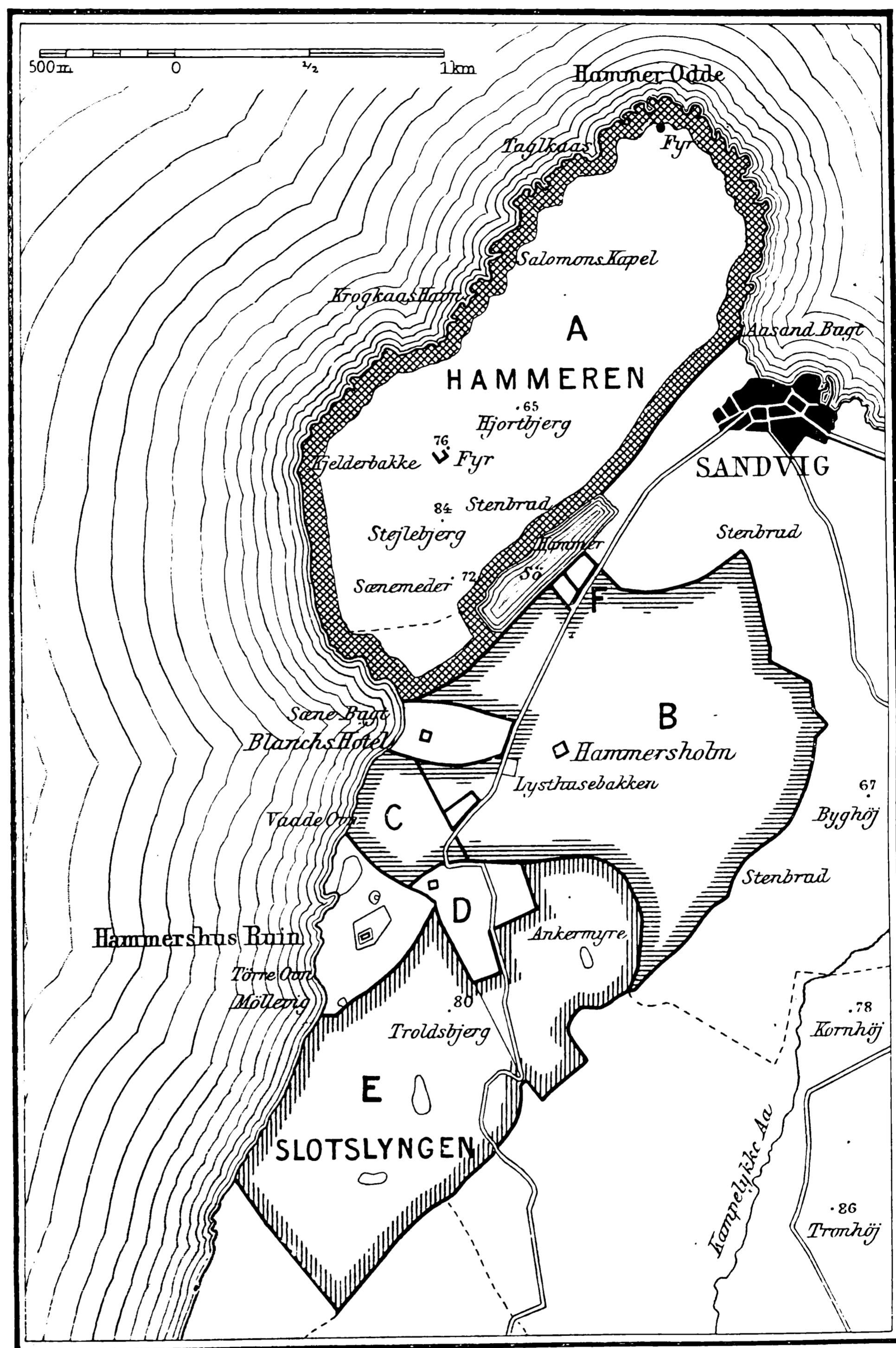

Fig. 11. Kort over den nordligste Del af Bornholm.
Tegnet af H. Jørgensen. Jvfr. Teksten.

formaalet er af national og æstetisk Karakter. Saa ung Foreningen er, har den allerede udført et stort Arbejde, der er al Ære og særlig Omtale værd*).

*) Om Fredning af Skovpartier paa Bornholm er allerede talt ovenfor (se S. 27).

Den nærmeste Omegn om den berømte gamle Hammershus Ruin er ved Hjælp af Foreningens og andres Energi samt ved Statens og Privatmænds Offervillighed nu sikret mod Udstykning og den truende Fare for tæt Bebyggelse med Villaer, hvilket ganske utvivlsomt vilde skæmme den skønne Egn i overordentlig høj Grad. For et Beløb af 50,000 Kr. blev den ca. 127 Hekt. (230 Tdr. L.) store Ejendom „Hammersholm“ (Kortet B) baandlagt saaledes, at dens Areal skal holdes samlet under én Ejer og stedse bevares i dansk Eje; der maa ikke opføres Hoteller, Hospitaler ell. lign. Bygninger paa Grunden, ikke anlægges Fabrikker, industrielle Virksomheder som Stenbrud o. s. v. En anden Ejendom mellem Hammersholm og Hammershus, stor 12 Hekt. (ca. 22 Tdr. L., Kortet C), altsaa endnu nærmere Bakken med den prægtige Ruin og grænsende ud til Havet, blev købt for samme Sum; denne Ejendom har oprindeligt hørt til „Hammersholm“, den tidligere Slotsladegaard, som endnu i Mands Minde nævnedes Slotsvangegaard. De til disse Foretagender nødvendige Pengemidler, 100,000 Kr., skaffedes saaledes tilveje, at Staten bevilgede 50,000 Kr. for Formaalet, medens de øvrige 50,000 Kr. tilvejebragtes ved Sømmenskud fra private, navnlig i København. Strandejendommen blev derefter (for 12,000 Kr.) solgt til Medejeren af Naboejendommen Hotel Hammershus (Kortet D), men med de samme Baand som paa „Hammersholm“; dog blev en smal Strimmel til en Gangsti langs den interessante Klippekystr, hvor „den vaade Ovn“ findes, lagt ind under Slotsruinen „Hammershus“.

Samtidig havde Nationalmuseet i København, foranlediget af Inspektør *P. Hauberg's* energiske Virksomhed, og i Forstaaelse med Foreningen „Bornholm“, sikret sig Forkøbsret til „Slotslyngen“, Arealet Syd for Hammershus' Ruin (Kortet E og Fig. 12); dette skønne Parti (ca. 114 Hekt. eller 207 Tdr. L.) blev da købt af Staten for en Sum af 42,000 Kr. og lagt ind under Landbrugsministeriets Forsorg. Arealet vil næppe blive forstyrret i sit nuværende Udseende. — Siden er en lille Ejendom nær Hammersø (Sænehuset, med henv. 4 Tdr. L.) baandlagt for 1000 Kr., og en af de tre fra Hammersholm til fremmede solgte Byggegrunde (Kortet F) tilbagekøbt for 2000 Kr.; begge Dele ved Foreningen „Bornholm's“ Mellemkomst.

Endelig har samme Forening købt en Ejendom Sydøst for det paa tyske Hænder værende Hotel „Helligdommen“ i Rø Sogn ved Kysten mellem Gudhjem og Allinge; den er ca. 8 Hekt. (14 Tdr. L.) stor og kostede 13,000 Kr. Paa Grunden ud mod Havet findes de

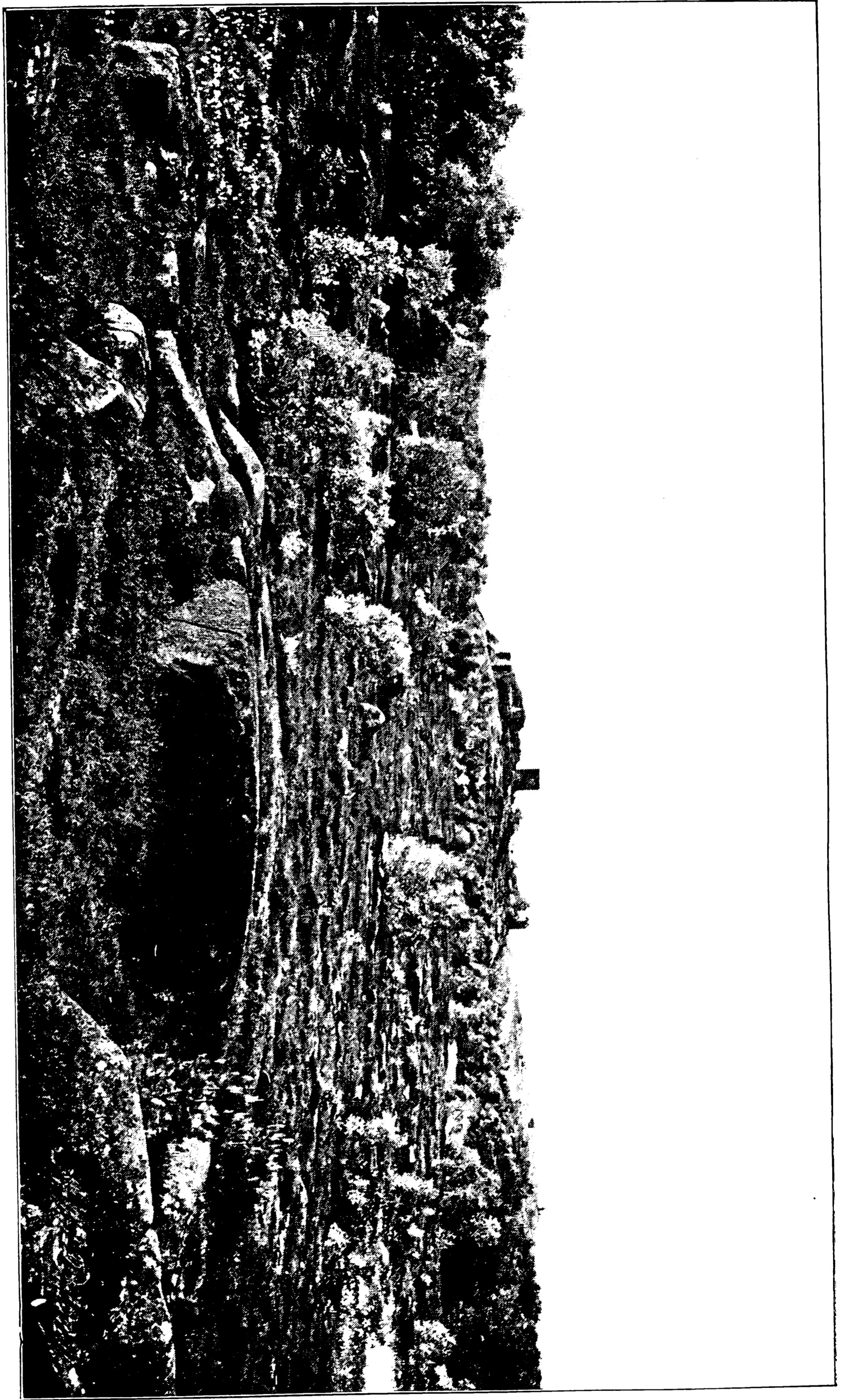

Fig. 12. Slotslyngen med Hammershus Ruiner i Baggrunden.

karakteristiske og skønne Klippepartier „Lyseklippen“, „Den vaade Ovn“, „Den tørre Ovn“ o. fl. Ogsaa paa forskellige andre Punkter af Øen (Helvedesbakkerne, Paradisbakkerne og Gryet) har For-

eningen gjort et Arbejde, om end mindre bekosteligt, for at bevare de ejendommelige og naturskønne Steder.

Bornholms Amt har ligeledes taget Initiativ til Fredlysning af Øens berømte Naturmindesmærker, saaledes Randkløveskaar, Jons Kapel og tildels Helligdomsklipperne. Ejerne af de paagældende Klippepartier skal bevare dem og de Bevoksninger, som findes paa dem, urørte og ubeskadigede, og der skal altid tilstedes Besøgende fri Adgang til dem.

Som man altsaa ser, gøres der nu, og er der gjort en Art Bod for den Skade, Bornholms Skønheder har lidt i de seneste Aartier, i det Hammeren solgtes til et tysk Firma og nu, om end langsomt, gaar op i Stene og Skærver, i det den skønne Skov i Dyndalen faldt for Ejerens Økse, og i det Hotel „Helligdommen“ med tilhørende Klipper solgtes til en Udlænding. Et meget stort Skridt fremad er man naaet henimod de smukke Ønsker, som Geologen *K. A. Grönwall* i 1907 („Bornholmske Samlinger“ II) udtalte for Bevarelsen af de mange Herligheder paa den berømte Klippeø.

Fredlyste Træer og andre Planter.

Ligesom for Skovpartiers Vedkommende er der i adskillige Tilfælde, af private Skovejere saa vel som af Staten, truffet Bestemmelse om Fredlysning af enkelte mærkelige Individuer af Træer eller sjældne Træarter.

Der maa her indskydes den historiske Bemærkning, at Fredning af enkelte Træer og Trægrupper i forrige Aarhundrede næppe har været nogen Sjældenhed. Uden al Tvivl har vore Forfædre, og da ganske særlig Forstmændene, som derfor maa nævnes med al mulig Honnør, ofte haft Blikket aabent for, at Træer, der i æstetisk Henseende, ved deres Ælde eller deres Sjældenhed var ejendommelige, burde fredes. *Chr. Vaupell* („De danske Skove“) nævner Eksempler paa, at Skovejere har fredet saadanne Træer, og der kunde sikkert samles mange andre Vidnesbyrd derom. I Driftsplanerne for Statens og vel ogsaa for private Skove har der gennem lange Tider været samlet Oplysninger i saa Henseende. Og der findes derfor nu i alle Statsskovenes Planer et eget Kapitel: Optegnelser om mærkelige Træer, hvis Fredning er paalagt Skovbestyrelsen. Desuden har „Statens forstlige Forsøgsvæsen“ overtaget den Opgave efter Tid og Lejlighed at foretage Undersøgelse og affatte Beskrivelse ikke alene af Statsskovenes, men ogsaa af andetsteds forekommende mærkelige Træer og Trægrupper. En Begyndelse

Fig. 13. Kongegegen. E. Warming fot. 1898.

er gjort med de nedenfor omtalte Hængebøge og andre vrange Bøge ved A. Oppermann.

Vi nævner i det følgende de mest bekendte fredede Træer i vore Skove.

Berømtest af alle er vel de gamle, ærværdige *Ege i Jægerspris Nordskov*: Kongeegen, Storkeegen og Snoegen. Den første af disse, *Kongeegen* (Fig. 13), har ca. 1,60 M. over Jorden en Omkreds af 13—14 M.; af dens mægtige Stamme er kun en Skal tilbage, og denne Skal er endda opløst i tre Partier, tildels samlede ved Jærnstænger; Rummet indenfor Stammen er dog saa stort, at 5—6 Ryttere kan faa Plads derinde. Kronen er kun i Forbindelse med Stammen ved en tynd Skal.

Ogsaa *Storkeegen* (Fig. 14) er meget medtagen af Ælde, og dens Indre er ganske hensmuldret; i Følge *Vaupell* maa den have en Alder af ca. 900 Aar; i Brysthøjde har den en Omkreds af 11 M. Noget mindre anseelig er *Snoegen*, ca. 8 M. i Brysthøjde (Fig. 15); *Vaupell* siger, at den grønnes kun med enkelte Grene i Toppen; han anslog dens Alder til 540 Aar, og, hvis hans Bedømmelse er rigtig, maa den altsaa nu være ca. 600 Aar gammel.

Foruden disse berømte Ege findes der i Jægerspris Nordskov adskillige andre, gamle Ege, saaledes en Gruppe typiske, lavkronede Ege i Slotshegnet, og desuden nogle Eksemplarer af de mærkelige *Hængebøge*, kortstammede og med langt nedhængende Grene („Sørgepil-Formen“). Saavel Egene som Hængebøgene fredes med Forstaaelse af deres Betydning og den største Interesse af Bestyrelsen for Frederik VII's Stiftelse, der ejer Skovene ved Jægerspris.

Medens de sidst omtalte Hængebøge vokser lige Vest for Roskilde Fjord, findes der Øst for samme et Par meget karakteristiske *Hængebøge i Slagslunde Skov* (Fig. 16), og disse er i Planen for Statsskovdistriktets Behandling anførte som mærkelige Træer, der skal fredes. Men foruden disse forekommer der i den samme Skov, langs den vestlige Side, en i Danmark vistnok enestaaende Samling af gamle Bøge af Hænge-Typen, mere eller mindre udprægede. Da Udvalget for Naturfredning mente, at en saadan Forekomst burde bevares for Efterverdenen, søgte den Landbrugsministeriets Billigelse deraf, og mødte, ogsaa i denne Sag, Forstaaelse og Velvilje overfor Udvalgets Anmodninger, i det et passende, 60—120 M. bredt Bælte i Vestsiden af Skoven med dets Bevoksning af gamle Hængebøge ansattes til Naturfredning. Den samme Tilladelse blev samtidig givet for en Hængebøg i Rude Skov ved Vejen til Hørsholm o. a. Hængebøge.

I Skoven paa Munkebjerg ved Vejle vokser en Del hverken særlig gamle eller imponerende *Takstræer*, der menes at være vildt-

voksende og vel er værd at bevare paa dette Sted, den eneste Plet i Danmark, hvor der kan være nogen Sandsynlighed for, at Taksen lever i vild Tilstand. Den nuværende Ejer af den paagældende Skovstrækning har da ogsaa fredlyst Taksen paa sin Grund.

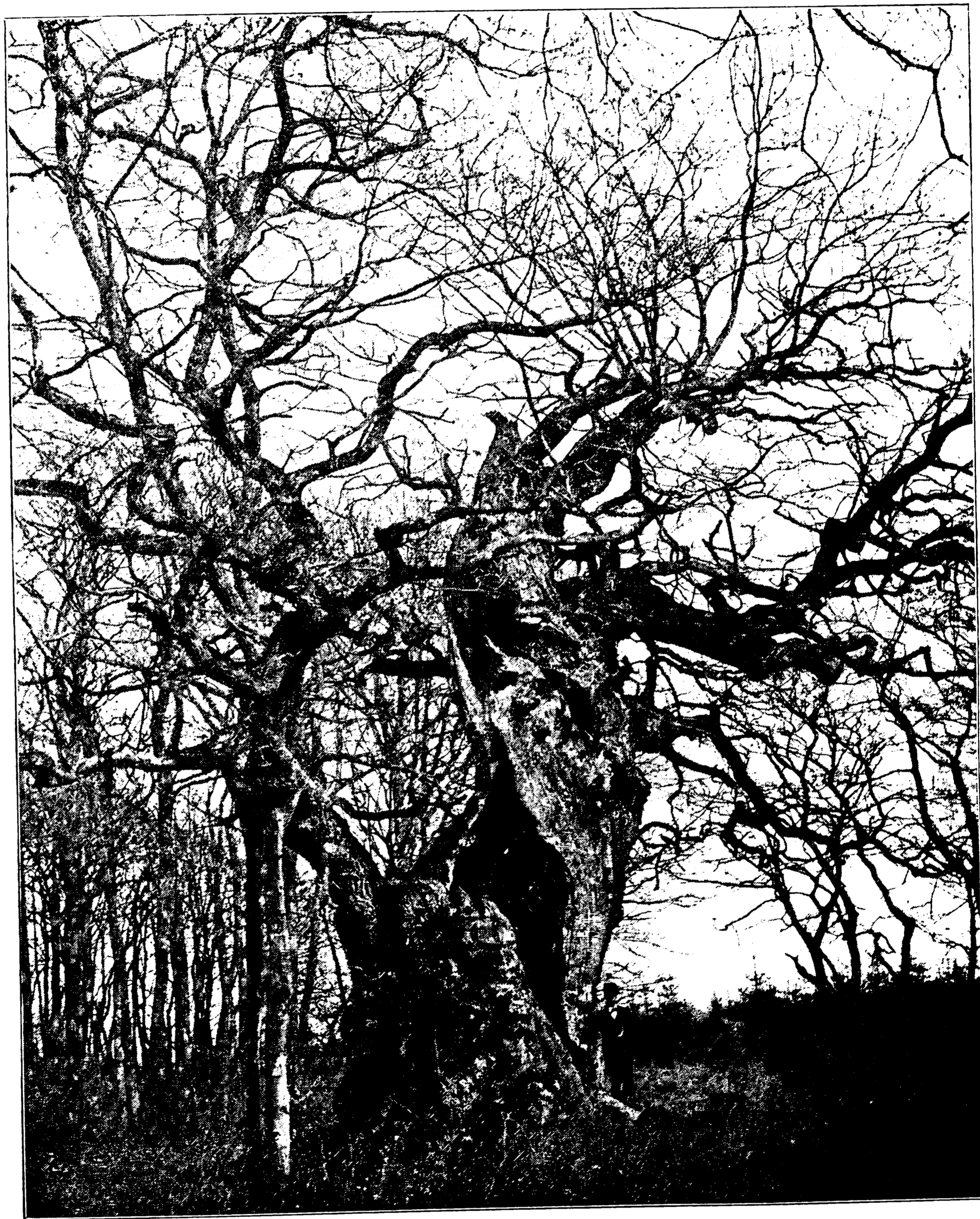

Fig. 14. Storkeegen. *E. Warming* fot. 1898.

De ejendommelige og mange Gange meget iøjnefaldende Orkideer eller Gøgeurter med deres Blomsters sære Former, smukke Farver og stærke Duft vil oftest tiltrække sig megen Opmærksomhed. Og de Orkideer, som i Forvejen er sjældne, vil da let staa i

Fig. 15. Snoegen. *E. Warming* fot. 1898.

Fare for Udryddelse. Nu er netop i vor Flora en hel Del Orkideer sjældne. Og da de har været og endnu er efterstræbte — dels blot paa Grund af deres Skønhed, dels fordi de overhovedet er sjældne — er det glædeligt, at de i alt Fald paa nogle Steder er fredlyste.

Som bekendt udmærker Møens Klinteskov sig ved en usædvanlig stor Rigdom paa Arter og Individuer af Orkideer, hvilket hænger sammen med, at disse Planter ynder en stærkt kalkholdig Jordbund. Og der vilde sikkert være alvorlig Fare for, at de vilde gaa deres Udryddelse i Møde, saafremt Ejerne af Liselund, Baron Ro-

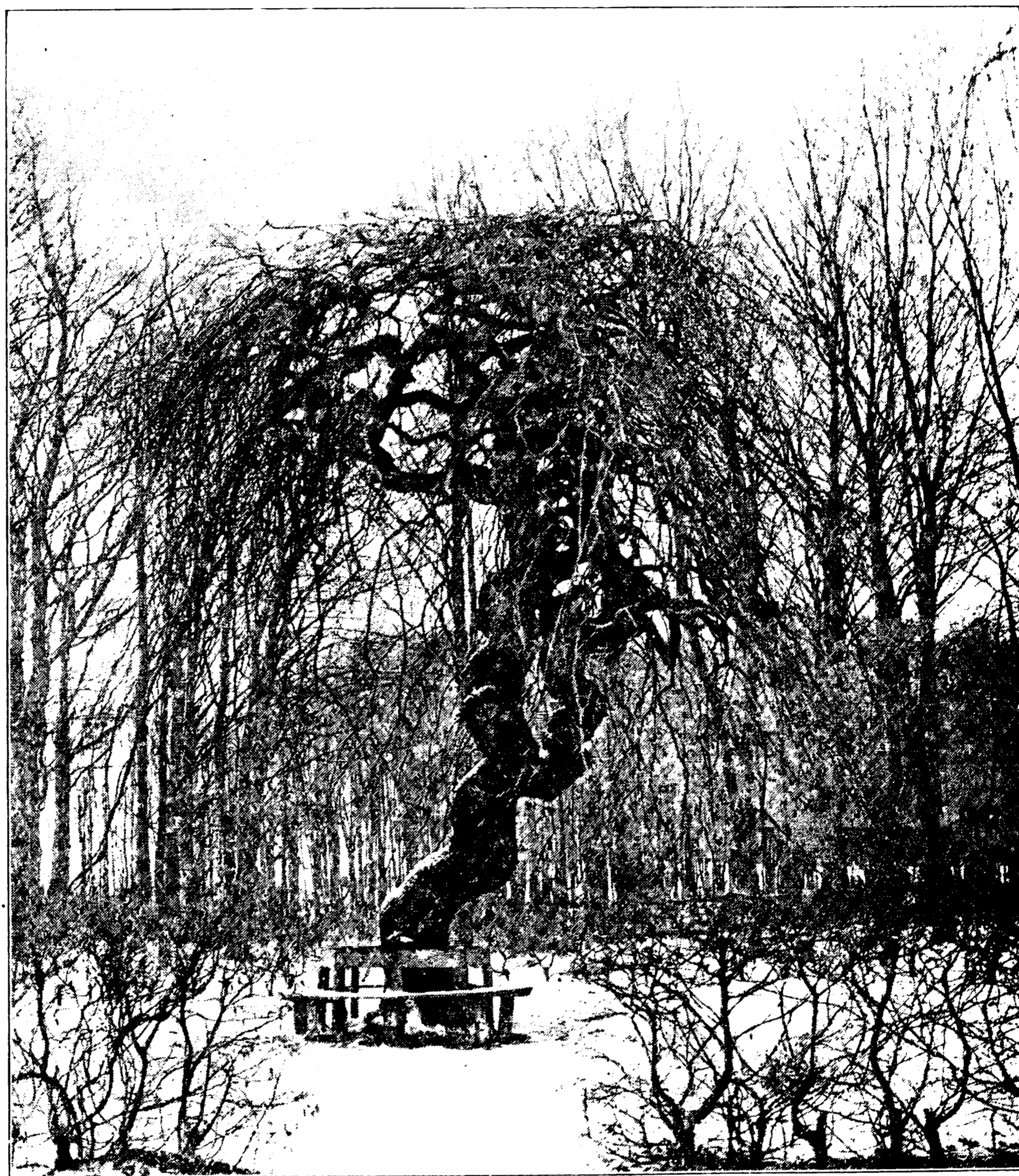

Fig. 16. Den store Hængebøg i Slagslunde Skov. A. Holten fot. 1908.
(Det forstlige Forsøgsvæsen, Bd. II. A. Oppermann, Vrange Bøge.)

senkrantz, og af Klintholm, Familien *Scavenius*, ikke havde udstedt Forbud mod Botaniseren i deres Skove, hvor Orkideerne vokser, og især mod Opgraven af disse Planter underjordiske Dele.

Paa samme Maade er den lille Flueblomst (*Ophrys muscifera*) i Alindelille Fredskov paa Sjælland fredet; Skoven ejes af Universitetet, og det er forbudt at samle Planter i Skoven uden Tilladelse fra Direktøren for Botanisk Have i København.

I Aaret 1884 blev den store og smukke Orkidé, Fruesko (*Cypri-*

pedium calceolus, Fig. 17), funden i Statsskoven ved Buderupholm i Jylland; ligesom Flueblomst har den kun eet Voksested i Danmark, og den vilde uden Tvivl være udryddet, om den ikke, paa Initiativ af afd. Brygger *Th. Schiøtz*, der var en stor Planteven, var blevet indhegnet og fredet.

Ligeledes paa Foranledning af *Th. Schiøtz* er Alpe-Melbærris (*Arctostaphylus alpina*), som indenfor Danmarks Grænser kun vokser paa Heden ved Dejbjærglund mellem Skern og Ringkøbing, blevet fredet; denne ellers arktiske Plante, der blev funden af Lærer *N. E. Petersen* 1872, synes endnu at klare sig paa denne overordentlig interessante Vokseplads, hvor den dog synes aldrig at ville blomstre. Det paagældende Areal er købt og skænket til Botanisk Forening. Tilsynet, bl. a. Pløjning om Arealet, føres af Hedeselskabet, i det Voksestedet ligger indenfor en det tilhørende Plantage.

Fredlyste Dyresamfund og Dyr.

For Fredning af Dyrelivet er der hidtil ikke udrettet meget i Danmark.

Det maa først nævnes, at alle Sangfugle og andre Smaafugle i Følge den nu gældende Jagtlov (af 1894) er fredlyste hele Aaret igennem, ligeledes Hvid og Sort Stork, og at Brug af Doner er forbudt.

Fig 17. Fruesko. Fot. efter *Flora Danica*.

Dernæst er alt Dyreliv paa nogle faa Lokalteter fuldstændig fredet. Den vigtigste og mest interessante af disse Lokalteter er *Klægbanken* i Ringkøbing Fjord, som ovenfor lige er nævnt (S. 25). Den er en ca. 330 Hekt. (600 Tdr. L.) stor Banke i den østlige Side af Fjorden udfør Halby og Østerby i Stavning Sogn. En Del af Banken er i Begyndelsen af 80'erne i forr. Aarh. dukket op af Fjordens Vand som en meget lav, græsklædt Ø, tillige meget lang og smal af Form. Øens Størrelse er vel 110—160 Hekt. (200—300 Tdr. L.); Resten af Banken er undersøisk. Den 8. Oktober 1897 tog Staten Øen i Besiddelse paa Foranledning af Distriktslæge S. Rambusch, der har udfoldet et energisk Arbejde for Fredningen af Fuglelivet i Ringkøbing Fjord. Ved Plantning af Rør og Flæg er den naturlige Tilvækst („Opgrøden“) blevet støttet i betydelig Grad. Men denne naturlige Tilvækst foregaar stadig, endog ret energisk, og naar Udv. for Naturfredning ønskede at faa den nordligste Del af Banken fredet for al menneskelig Forstyrrelse, saa skete det bl. a., for at man kunde faa Lejlighed til at følge Øens naturlige Tilvækstfaser paa et Punkt, hvor Forholdene var i ganske særlig Grad gunstige. Dog — det vigtigste Motiv for Fredningen var Hensynet til det rige og ejendommelige Fugleliv, som udfolder sig netop her paa den nordligste Del af Øen.

Egnen om Ringkøbing Fjord, især Tipperne, Engene ved Mundingen af Skern Aa og Klægbanken, er efterhaanden blevet berømt for den store Rigdom paa Vandfugle. Danske Fuglekyndige har kendt disse Steder fra gammel Tid af; Klægbanken blev dog som Fugle-Ø først opdaget i Slutningen af 80'erne i forrige Aarh. Ogsaa i Udlandet har Ringkøbing Fjords Fugleliv længe været velbekendt.

Paa den nordligste Ende af Klægbanken er der, som antydet, samlet noget af det interessanteste af Egnens Fugleliv. Vel findes ikke Klyde (som paa Tipperne) og Stor Kobbersneppe; men ellers er vistnok saa godt som alle Egnens Arter samlede her: Ænder af flere Slags, blandt dem Taffelanden, sjældnere Terner, som Sand-Terne (*Sterna anglica*, Fig. 18), Split-Terne (*Sterna cantiaca*) o. m. a. Og først og fremmest er det her, at Ynglepladsen findes for Dværg-Maagen (*Larus minutus*, Fig. 19 og 20), en Art, der udenfor Danmark ikke findes ynglende nærmere end dybt inde i Østersøen. Ogsaa var det her, saa vidt vides, at Ske-Hejren (*Platalea leucorodia*) i 1906 byggede Rede, en Art, der har sin nærmeste Yngleplads i Holland, men ellers hører hjemme i langt fjærnere Egne.

Dyrelivet — specielt Fuglelivet — paa Klægbanken saa vel som paa de allerede ovenfor nævnte *Tipper*, de vidtstrakte Enge i Fjor-

dens sydlige Del, har i Følge Opfordringer fra Zoologisk Museum af Januar og Juni 1895 og i Følge gentagne mundtlige og skriftlige Henvendelser fra Distriktslæge S. Rambusch, der støttedes af Zool. Museum, været fredlyst af Landbrugsministeriet. Alligevel er der ofte senere sket Overgreb, tildels af Fremmede; saaledes har forskellige Englændere tilladt sig at samle baade Æg og Fugle paa de af Staten fredlyste Arealer. Og skønt

Bestræbelserne for Fredningen af Fuglelivet i Ringkøbing Fjord fortjener den største Paaskønnelse, saa kunde den dog være baade mere virksom og mere fuldstændig. Det var med Henblik herpaa, at Udv. for Naturfredning androg om en endnu mere absolut Fredning af en Del af den særlig interessante Ø.

Svaneklapperne er en Gruppe smaa Holme Sydøst for Saltholm i Øresund. De befinder sig fuldstændig i Naturtilstand, da de

paa Grund af deres Lidenhed ikke repræsenterer nogen økonomisk Værdi af Betydning; de største er nemlig kun nogle faa Hundrede

Fig. 18. Koloni af Sand-Terner paa Klægbanken. Roar Christensen fot. 1905.

Skridt i Omkreds, de mindste kun faa Skridt. Bunden er stenet, tildels græsklædt. Den sjældne Blaa Iris angives derfra („Svalen“, 1906).

Fig. 19. Dværgmaage paa sin Rede.
Roar Christensen fot. 1905.

Disse smaa Holme er ved Overenskomst af 28. April 1904 mellem Fugleværnsforeningen „Svalen“ og „Saltholms Jagtforening“ fredlyste. Maager, Terner, Ænder, Skallesluger o. a. yngler derude i ret stort Tal, fritagne for de Forstyrrelser, de ofte er udsatte for paa den nærliggende Saltholm.

Ved Lov af 18. December 1897 er Storkjoven (*Lestris catarrhactes*, Fig. 21) fredlyst paa Færøerne; Fredningen gælder for 5 Aar, er fornyet 1903. Den har været hyppig paa Færøerne, men var saa stærkt forfulgt, at den helt truedes af Undergang. I 1897 udvirkede derfor Amtet, paa Opfordring fra Zool. Museum, at Storkjoven blev fredet; Loven vedtoges af det færøiske Lagting og godkendtes af den danske Rigsdag.

Hejrekolonien i Jonstrup Vang er paa Foranledning af Udv. for Naturfredning foreløbig fuldstændig fredet.

Endelig kan det nævnes, at samme Udvalg ved Henvendelse til Landbrugsministeriet har søgt at faa Afbrændingen af Lyngheder ind-

Fig. 20. Dværgmaagens Rede med Æg.
Roar Christensen fot. 1905.

skrænket til Aarstider, hvor Dyrelivet ikke i væsentlig Grad vil lide derunder. Som Følge af Udvalgets Henstilling har Justitsministeriet i en Bekendtgørelse af 30. April 1907 indskærpet Brandpolitilovgivningens Bestemmelser vedrørende Hedebrænding og for-

anlediget, at der hvert Aar i April Maaned i lokale Aviser indrykkes korte Bekendtgørelser om de givne Lovbestemmelser og det Straf-ansvar, der er forbundet med en Overtrædelse deraf.

Det fortjener i denne Forbindelse at anføres, at Hedebrænding i Slesvig ikke maa finde Sted i Tiden fra 1. Marts til 31. August.

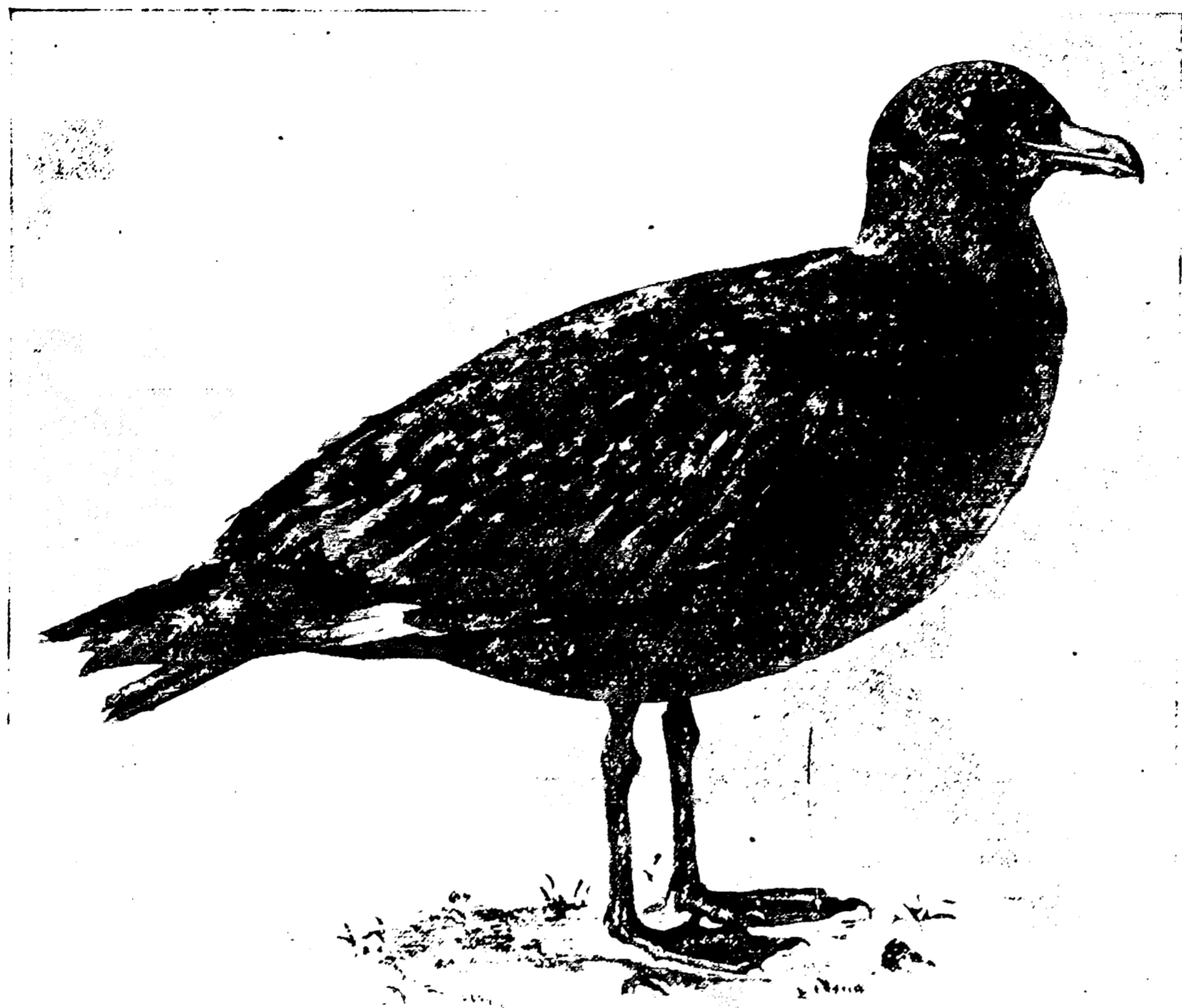

Fig. 21. Storkjoven.

Fot. efter Eksemplar paa Zoologisk Museum.

Fredlyste store Stene.

Ikke alene de levende, ogsaa de uorganiske „Naturmindesmærker“ har Fredning behov. Herved tænkes særlig paa de store Stene, som i Istiden er aflejrede rundt om i Landet. Ligesom de fredede Runestene har bevaret gamle Tidens Sprog for Efterverdenen, saaledes taler de store Stene til os om Virkningen af Fortidens Naturkræfter og Naturomvæltninger. Til mange af de store Stene er der knyttet Sagn og Overtro, der navnlig søger at give en „Forklaring“ paa, hvorfor Stenen er kommen til at ligge paa den Plads, den indtager.

Der er saa meget des større Grund til at værne om alle de anseeligste af disse *Vandrebløkke*, som store Stene overhovedet er i høj Kurs, efter at saa mangfoldige af dem i Tidernes Løb er medgaaede til Bygningsbrug, Vejanlæg o. s. v. og Antallet af let tilgængelige Stene dermed er meget indskrænket.

Fig. 22. Dammestenen, set fra Sydvest. D. G. U.

Af saadanne store Stene er nogle allerede forlængst fredede, ikke just som Naturmindesmærker, men som Oldtidsmindesmærker; det følger dog af sig selv, at de rigtigere betegnes med det første Navn end med det sidste.

Den mægtigste af alle de fredede Stene, og overhovedet af alle store Stene i Danmark, er *Dammestenen* (eller *Damestene*n, Fig. 22

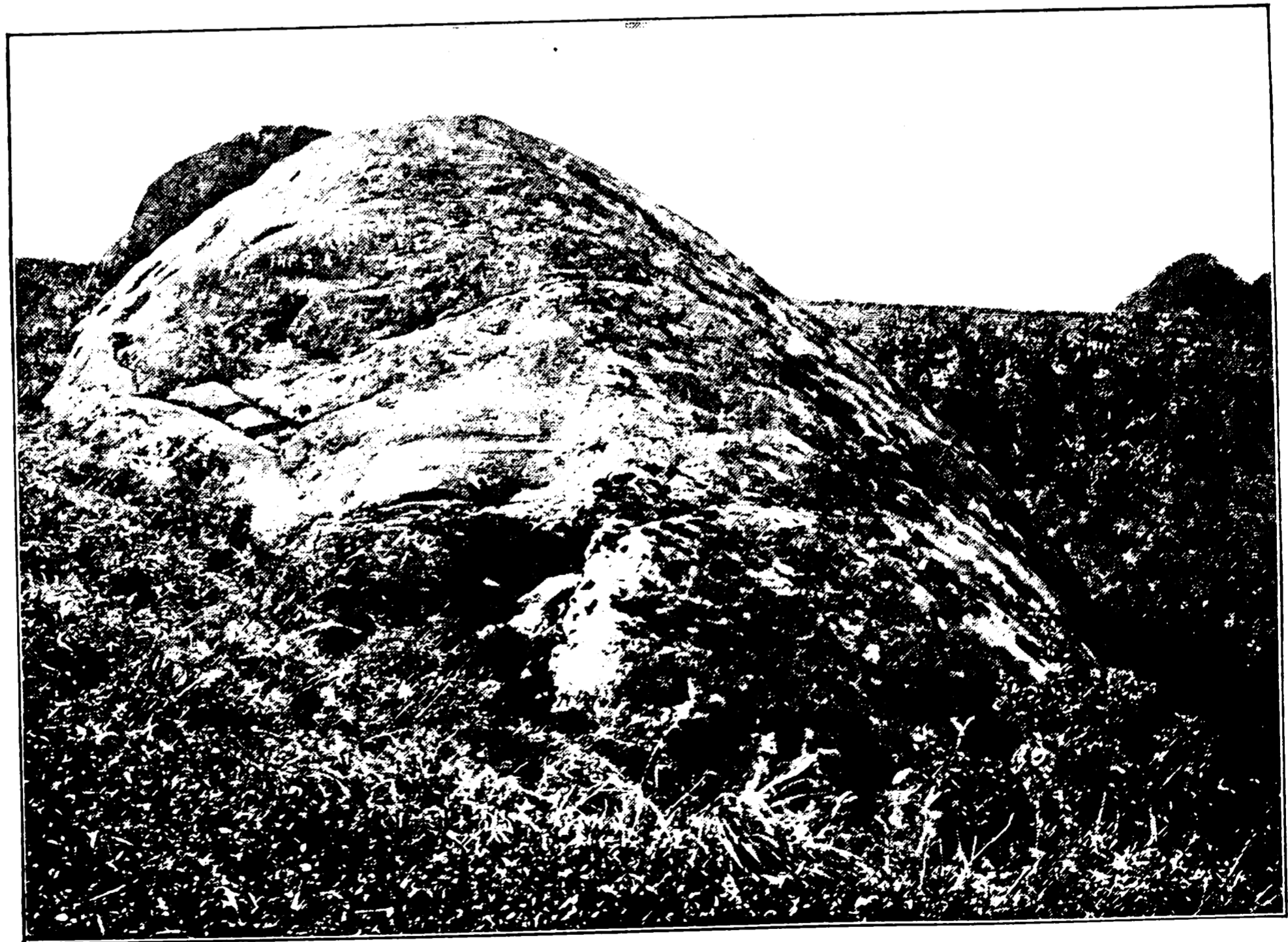

Fig. 23. Dammestenen, set fra Sydøst. D. G. U.

og 23) ved Hesselager paa Fyen, 15 Km. Syd for Nyborg. Den er i Omkreds 45,8 M., og den over Jorden værende Del maaler paa et enkelt Sted 9,8 M. i Højde; Vægten anslaaes til henved 1 Mill. Kg. Stenen er dannet af en lys Gnejsgranit og bærer Skurstriber fra Istiden; desværre er dens Overflade ogsaa forsynet med talrige Indridsninger af moderne og ganske interesseløs Art, især Navne paa Besøgende. Nogen Sprængning af den synes aldrig at være for-

Fig. 24. Tirslunde-Stenen. V. Hintze fot. 1905.

søgt. Ved kgl. Resolution af 8. April 1846 er Dammestenen, Jorden nærmest omkring den og den til Stenen førende Sti fredlyste. — Det til Stenen knyttede Sagn gaar ud paa, at en Kvinde ved Hou (nordligste Langeland), der var forbitret over, at Svinninge Kirkespir altfor godt tjente som Sømærke for de søfarende, slyngede Stenen mod Kirken — dog uden at ramme (Stenen naaede kun $\frac{2}{3}$ af Vejen)!

I Tirslunde Krat og Plantage mellem Kolding og Esbjerg (omtrent midtvejs mellem Brørup og Holsted Stationer) findes en meget anseelig Sten af rødlig Gnejsgranit: *Tirslunde-Stenen* (Fig. 24). Den er i Omkreds forneden ca. 16 M., og dens Højde over Jorden er henved 5 M. I Følge tinglæst Deklaration af 21. Juni 1832 lod Stedets Ejer, Gaardmand *Jens Andersen*, Stenen fredlyse som Oldtidsmindesmærke. Inden Fredlysningen havde man gjort Forsøg paa Bortsprængning af den øverste Del af Stenen, hvilket ses paa Billedet. Selve Stenen med dens Plads tilhører nu Staten, medens Grunden udenom siden 1891 ejes af Aktieselskabet Tirslunde Plantage. Stedet er overordentlig tiltalende, højtliggende og med en ganske vid Udsigt, der dog engang vil lukkes, naar Plantagen vokser til. Kort

fra Stenen er et af de meget faa Voksesteder i Danmark for Tysk Visse (*Genista germanica*); ogsaa den burde bevares!

Nordøst for Tirslunde-Stenen, lidt Nord for Læborg Kirke, 22 Km. Vest for Kolding, ligger *Læborg-Stenen*, der er over 3,5 M. lang, 0,9 M. bred og ca. 1 M. høj. Den er af sortegraa Granit med brede røde Striber. Ogsaa af denne Sten er den øverste Del sprængt bort. Den er fredlyst 1823.

Nogle af de mest kendte, store Stene i Danmark er *Rokkestenene*

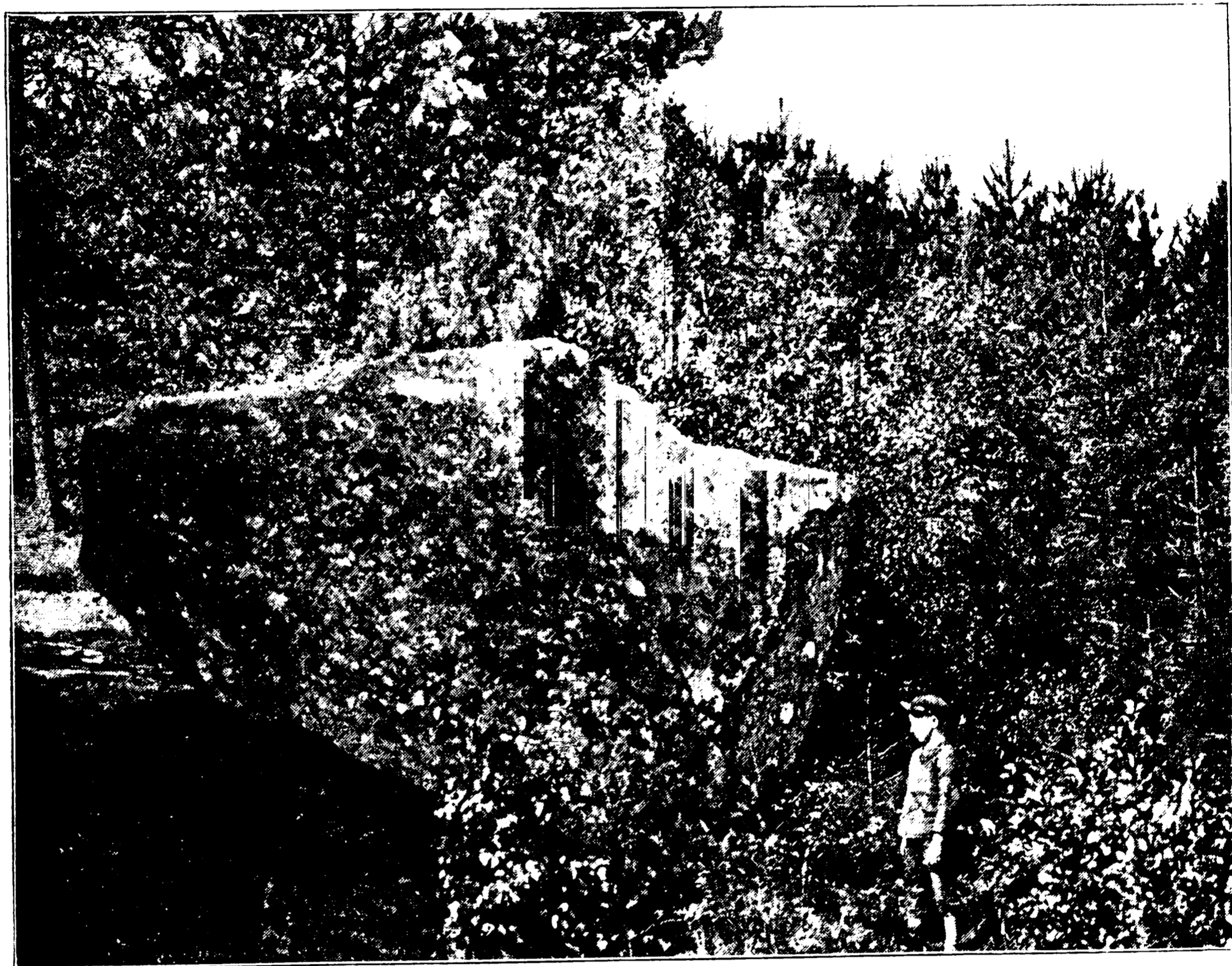

Fig. 25. Rokkestenen Syd for Paradisbakkerne.
E. Warming fot. 1898.

paa Bornholm. I den smukke Skov, Almindingen, der tidligere er nævnt i en anden Forbindelse (S. 27), findes nogle, hvoraf dog kun een stadig er i Stand til at bevæge sig, medens de øvrige er bragt ud af Lave. Alle Stenene er af Granit. De har ofte været efterstræbte, næppe saa meget af Hensyn til deres Anvendelse i teknisk Øjemed, som fordi man nærrede den besynderlige Trø, at Stenene bevægede sig paa Ædelstene, og for at undersøge dette Forhold har man oftere været betænkt paa at vælte Stenene omkuld. De 3 Rokkestenene, „Store Rokkesten“, „Mindre Rokkesten“ og „Lille Rokkesten“ er fredlyste paa Foranledning af den arkæologisk stærkt interesserede Biskop *Münter*, og saa tidlig som 24. November 1821 (ved Skriv. fra det

kgl. danske Cancelli til Amtmanden over Bornholms Amt). Den første af disse, den, der endnu kan bevæge sig, er beliggende ca. 1560 M. Nord for Rytterknægten; den er ca. 3,80 M. lang, 1,40 M. bred og 1,50 M. høj, medens de to andre er af mindre Dimensioner. En Blok, kaldet „Munken“, og endnu mægtigere end „Store Rokkesten“, er ikke fredet, men fortjener at være det; den ligger i de øvrige store Stenes Nærhed.

Rokkestenen paa Helvedesbakkerne, 3 Km. Nordvest for Nexø (Fig. 25), hviler paa en saadan Maade paa Granitunderlaget, at den trods dens antagne Vægt af 35,000 Kg. let kan sættes i Bevægelse af en enkelt Person. Den er ca. 4,40 M. lang, 1,90 M. bred og 3 M. høj og af Gnejsgranit. Ved Bistand af fhv. Lærer *J. A. Jørgensen*, bekendt for sin store Interesse for Bornholms Mindesmærker af forskellig Art og deres Fredning, er Stenen og Pladsen nærmest om den i 1894 bleven fredlyst af Ejeren, *L. Munch*, Ibsker. Fredningen er sikret under Mineralogisk Museum i København ved Deklaration, tinglæst 13. April 1894; for Beskadigelse af Stenen er fastsat Bødestraf.

Endelig skal nævnes „Slyngestenen“ (ogsaa kaldet „Jomfrustenen“) i Paradisbakkerne 4 Km. Nordvest for Nexø; den store, fir-sidede Granitblok er fredet af Ejeren, Propr. *Jens G. Sommer*, Kaasegaard, ved Deklaration, tinglæst 8. September 1899; Fredningen er henlagt under Mineralogisk Museum; Bødestraf for Ødelæggelser er fastsat. Der gaar det Sagn om Stenen, at en Trolld slyngede den fra Christiansø mod Bodils Kirke.

2. FREMTIDENS ARBEJDE

Spar denne Rest af hærdet Urtidsjord
den Solfaldsbro, den Blæstens brune Bane,
hvor Oldtids Sti sig dulgt i Lyngen snor,
og Luftens Syn slaar ud sin lyse Fane.
Lad ikke haant om Hedens „golde“ Gave;
det Land er fattigt, som er idel Have.

Jeppe Aakjær.

Af det, der ovenfor er fortalt, fremgaar det, at der, ved forskellige Faktorerers Hjælp, er udrettet endda ikke saa lidt for at holde Hævd over, hvad der endnu er tilbage af nogenlunde oprindelig Natur i vort Land.

Og dog er der Opgaver nok for Fremtiden. Ti skønt gammel af

Aar er Kulturen dog stadig i ilsom Vækst. I de gamle, længst opdyrkede Egne af vort Land, hvor ingen vel knapt nok skænker Fortidens Tilstande en Tanke, bl. a. fordi man har svært ved at forestille sig dem, mærkes Omvæltningen jo ikke længere. Der gaar alt støt og fredeligt til, naturligvis med de Ændringer i Kulturmetoderne, som Fremskridtet fører med sig. Men i alle de Egne, hvor naturlige Tilstande endnu er nogenlunde bevarede, er Kampen staaende mel-

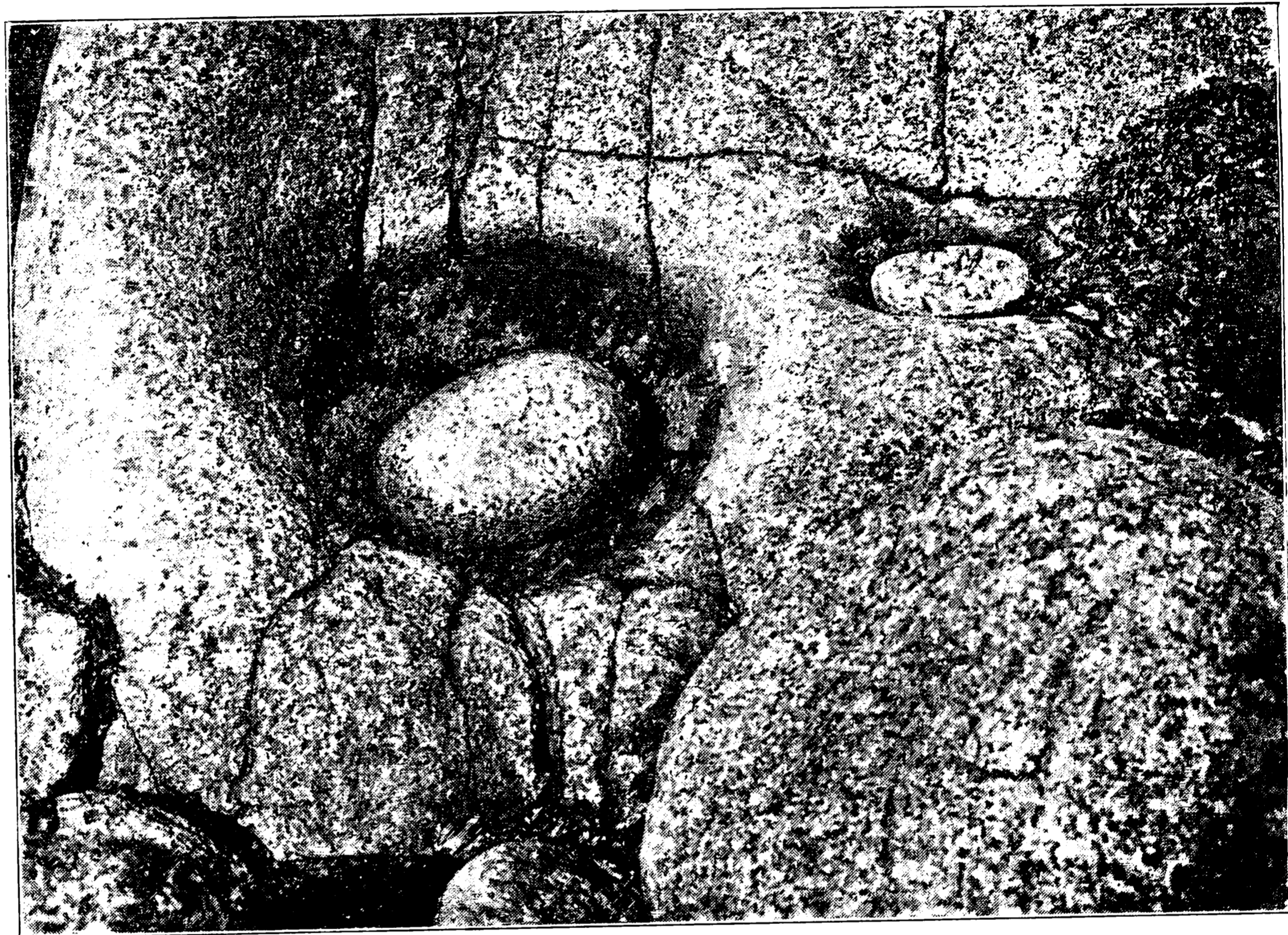

Fig. 26. Jættegryder i Stranden ved Jons Kapel paa Bornholm.
E. Warming fot. 1903.

lem Kultur og oprindelig Natur. Og særlig i disse Egne er Spørgsmaalet om Beskyttelse af karakteristiske Arealer brændende, saa meget des mere som Nutidens og Fremtidens Kultur virker med langt større Hast og rigere Midler end Fortidens.

Ligesom vi ovenfor, i vor Indledning, kastede et flygtigt Tilbageblik over den Omvæltning, Fortidens Kultur har bragt i vort Land, saaledes vil vi, i Tilslutning hertil, belyse Sagen for Fremtidens Skyld. Og vi er os fuldt bevidste, at vi maa tage langt Sigte. Ti ikke paa den nærmeste Fremtid alene, men paa de følgende Aarhundreder skal vore Tanker om Fredningen af Naturen være rettede.

Endelig maa det nævnes, at vi, naar vi omtaler Fremtidens Arbejde, i Følge Sagens Natur ikke kan gaa altfor langt ind paa Enkeltheder.

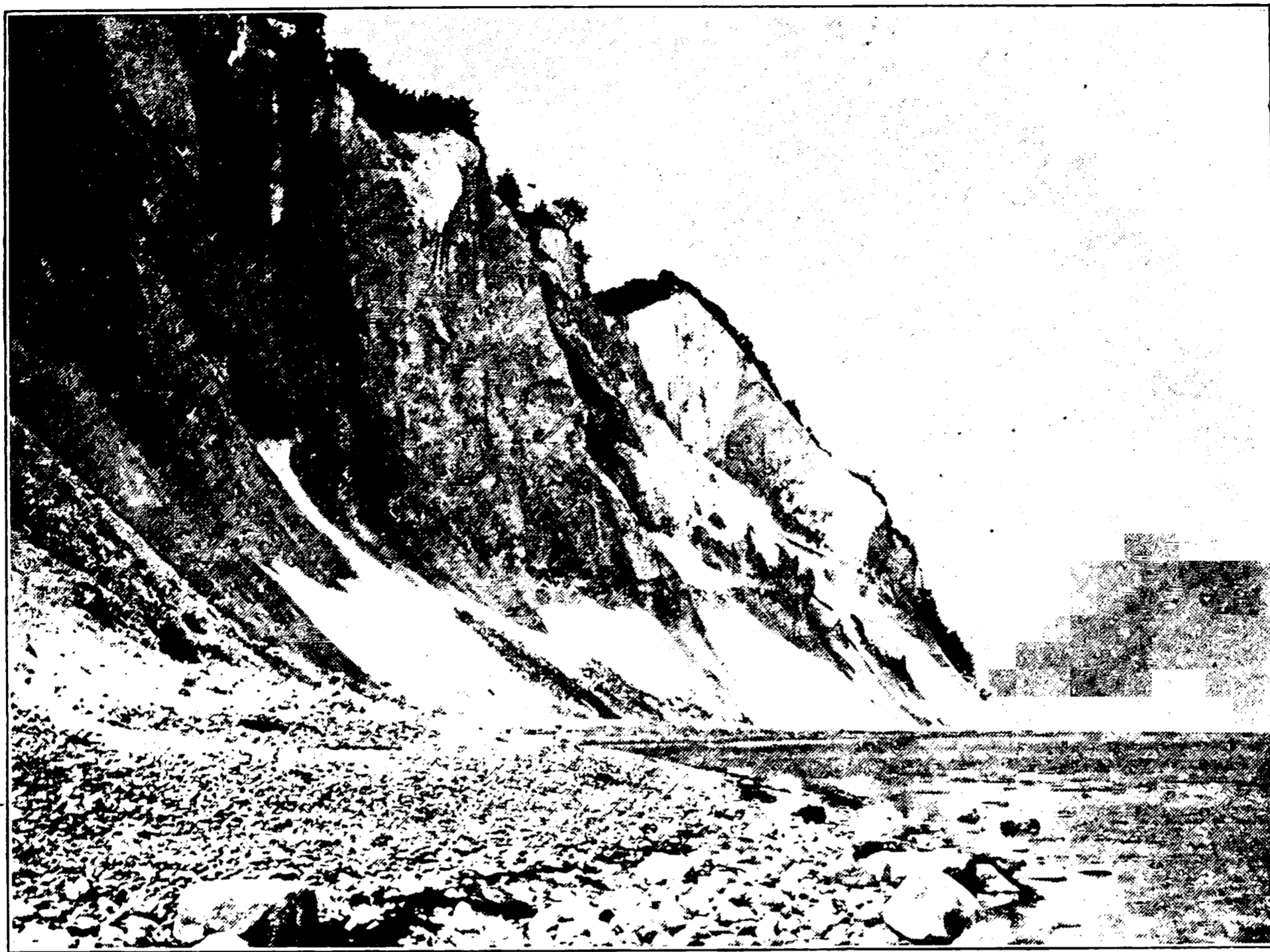

Fig. 27. Parti af Dronningestolen 1897. Stranden endnu ret bred og stenet. *J. Møller* fot.

Overalt i Danmark, hvor *Landets Overflade* frembyder mærkelige og ejendommelige Forhold, bør der i Fremtiden drages Omsorg for, at den naturlige Tilstand ikke forstyrres i væsentlig Grad eller helt lægges øde. Vi vil omtale nogle Eksempler herpaa.

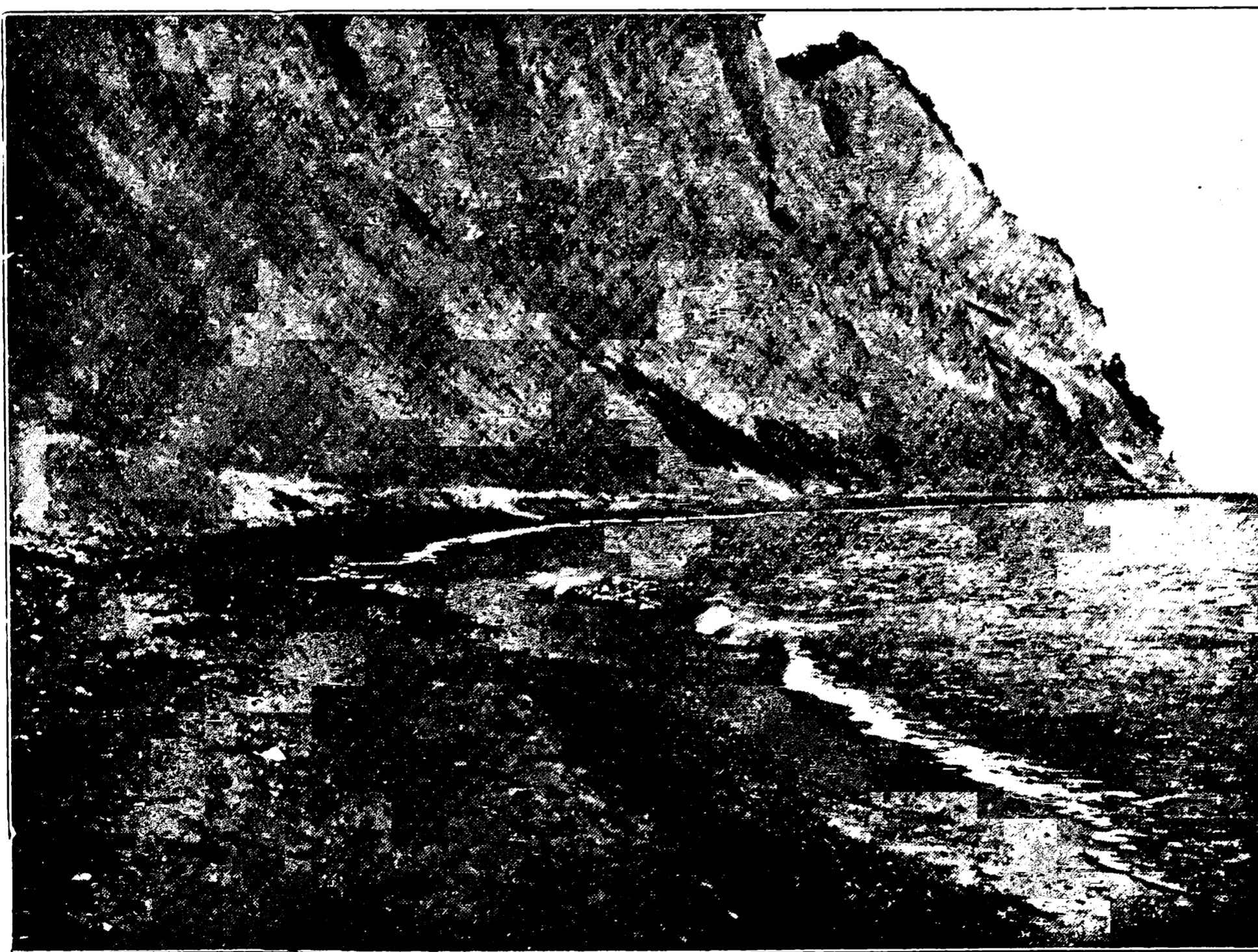

Fig. 28. Som foregaaende, men i 1904.
Stranden er nu flad og blottet for Sten. *V. Hintze* fot.

Det eneste Sted i vort Land, hvor Graniten træder frem i Dagen, er som bekendt Bornholm. Her optræder den i mange skiftende Former, snart i jævnt afrundede, af Isen tildannede Klippemasser, snart i yderst uregelmæssige og besynderlige Fjældpartier, hvis Fremkomst skyldes Aarhundreders langsomme Forvitring og Nedbryden. At de mest karakteristiske og skønneste Partier af Bornholms Graniterræn bør bevares for Fremtiden, synes indlysende nok. Ikke ethvert Parti maa sprænges til Brosten og Gravmonumenter. Og — som ovenfor omtalt — har Bornholmerne nu selv den fulde Forstaaelse deraf; alle danske bør give den sin Tilslutning. Foruden de allerede sikrede Dele af Bornholms Granitfjælde er der maaske endnu andre at værne om, ligesom der jo paa denne i geologisk Henseende overordentlig interessante Ø findes Dannelser af stor Ælde og sjælden Beskaffenhed, Naturejendommeligheder, der i højeste Grad fortjener at fredes. Det bliver de geologisk kyndiges Sag at give nøjere Anvisning paa de vigtigste Punkter, hvor Fredning bør gennemføres. I denne Forbindelse kan det dog lige nævnes, at vore hjemlige Forekomster af Jættegryder (Fig. 26) forhaabentlig maa blive skaanede; de fortjener det egentlig ikke mindre end de langt mere imponerende Gryder f. Eks. ved Luzern.

Under det meste af Danmark, Bornholm undtagen, breder Kridtlagene (Skrivekridtet) sig som en mægtig Grundvold for alle de senere dannede Jordmasser. Og kun paa enkelte Steder træder Skrivekridtet frem i Dagen, saaledes i Møens Klint, i lige Grad berømt som kosteligt Dokument i Danmarks Udviklingshistorie og som et af de mest naturskønne Steder i vort Land (Fig. 27 og 28). Det ejendommelige ved Møens Klint, i Sammenligning med andre Aflejringer af samme Art i Danmark, er den store Uregelmæssighed, med hvilken Kridtlagene optræder; det er tillige den, der betinger Klintens overordentlige Skønhed, i det den giver den rige Afveksling i Klintens Former, de stadig skiftende Relieffer, hvori Lys og Skygger brydes med stor Kraft. I de senere Aar er der, ved Bortfjærelsen af Sten ved Klintens Fod, sket ikke ubetydelige Ændringer i Klintens karakteristiske Udseende. Ved Kystfredningsloven af April 1906, hvorefter Fredningen udvides til, foruden en Bræmme i Havet, tillige at omfatte den ubevoksede Strandbred, er der skabt Muligheder for, at Klintens ejendommelige Arkitektur kan bevares, men desværre er Lovens Bestemmelser gennem den foreskrevne Forretningssgang endnu ikke kommen til praktisk Udførelse; bedst vilde det dog utvivlsomt være, om i alt Fald visse Dele af den gik over i offentlig Eje, saaledes som allerede tidligere foreslaet af *V. Hintze*,

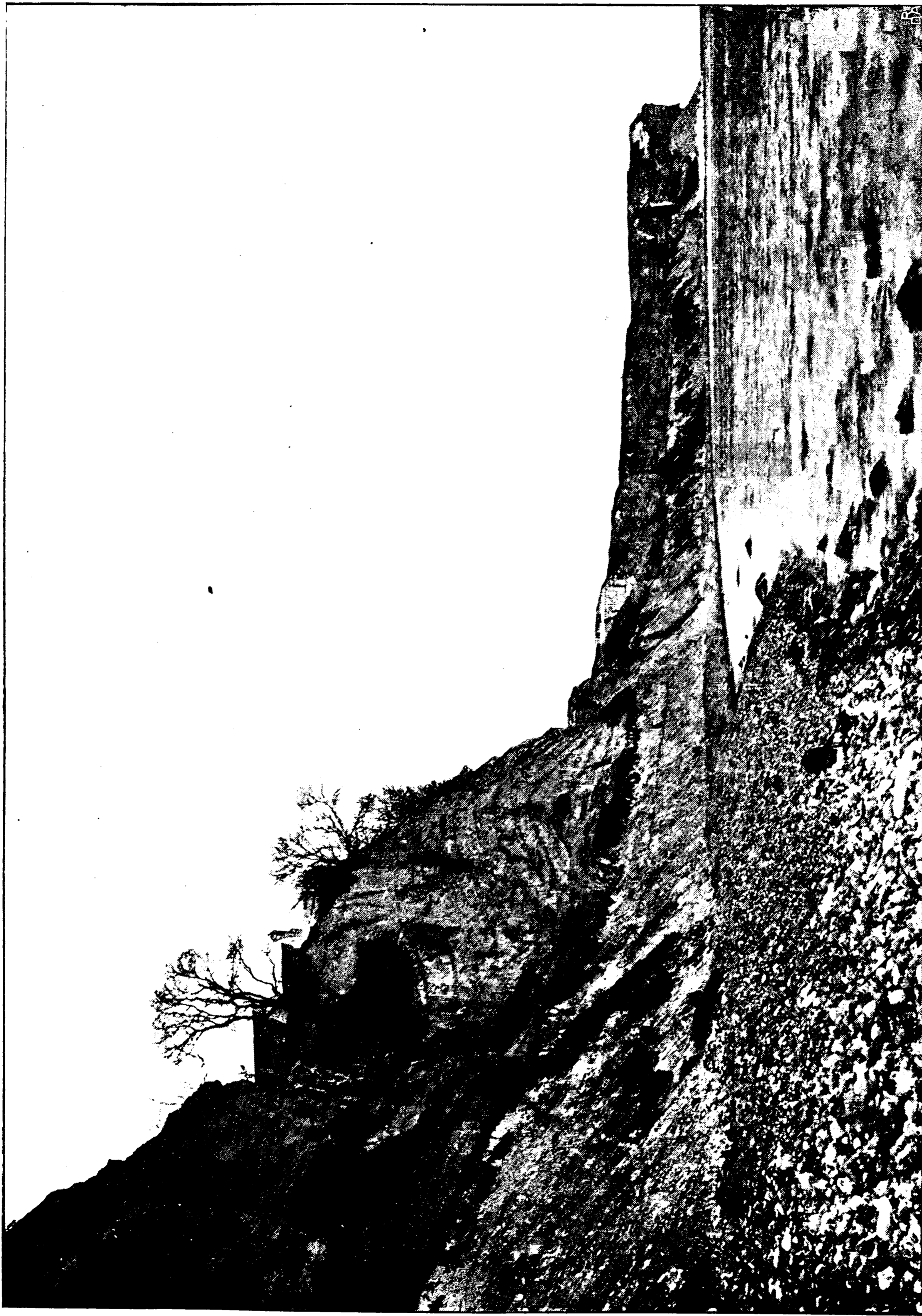

Fig. 29. Stevns Klint mellem Højesti Braade og Højrup Kirke. V. Milthers fot. D. G. U.

den utrættelige Forkæmper for Klintens Bevarelse og Forfatter til flere Publikationer derom.

Efter Aflejringen af Skrivekridtet følger som bekendt andre Kridt-

dannelser, fremkomne i det sidste Afsnit af den store Kridtperiode; de benævnes under eet „Nyere Kridt“, hvortil regnes Limstenen i Stevns Klint (Fig. 29), Faksekalken med dens talrige, vel bevarede Forsteninger o. s. v. Disse Kridt- og Kalkarter har alle en større eller mindre økonomisk Værdi; særlig gælder dette jo Faksekalken. Alligevel maa det haabes, at der kan blive Raad til at værne om et og

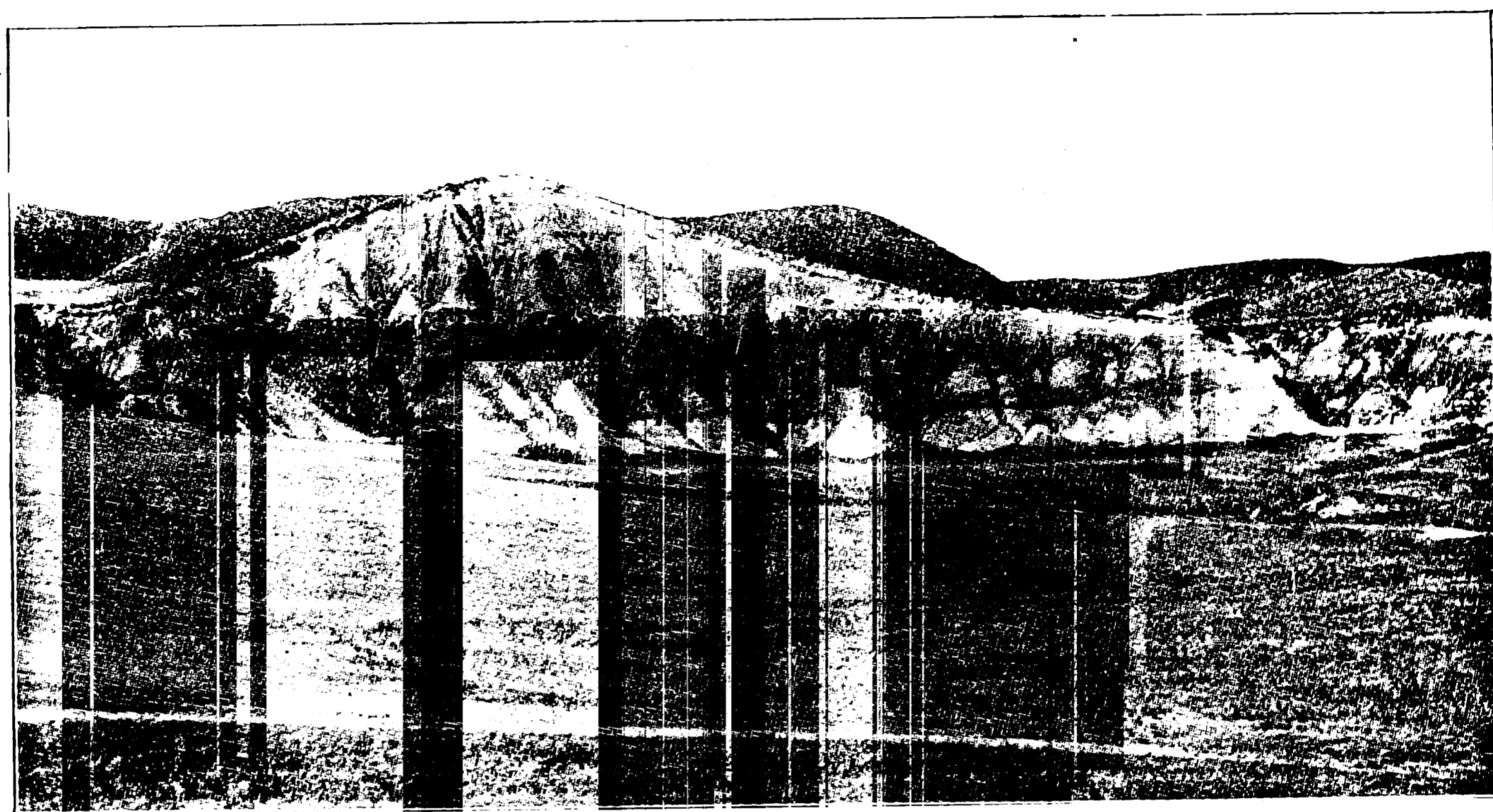

Fig. 30. Profil i en Bakke ved Salten (S. f. Silkeborg). Under ret tyndt Morænegrus findes en mægtig Aflejring af kvartært, lagdelt Sand, lyst paa Fig. Derunder sort, miocænt Glimmerler med enkelte lyse Sandlag og et Lag af Brunkul (mærket \times ved Fig.). Nederst hvidt miocænt Kwartssand.

(Efter V. Madsen og J. O. Bøving-Petersen.)

andet karakteristisk Parti af „Nyere Kridt“, f. Eks. af Stevns Klint, der jo repræsenterer saavel den yngre som den ældre Kridtperiode.

Blandt danske Aflejringer fra Tertiærtiden findes sikkert ogsaa saadanne, som fortjener at sikres mod nogensinde helt at forsvinde, især paa Steder, hvor de fremtræder særlig karakteristisk og smukt. Selv om der saaledes næppe er Fare for, at de ejendommelige Aflejringer af Brunkul ganske forbruges, kan der dog være Grund til i Tide at sikre Profiler af særlig Værdi mod Ødelæggelse (Fig. 30). Og muligvis fortjener andre Dannelser fra det samme Tidsrum den samme Skæbne, en Sag, der nærmere maa undersøges af Geologerne. Nævnes kan ogsaa de smukke Klinter af Molér, der bidrager til at give den vestlige Del af Limfjorden dens ejendommelige Karakter.

For vor Forstaaelse af Istiden og dens overordentlig store Betydning for vort Lands Udviklingshistorie er det af ganske særlig fremragende Vigtighed, at alle karakteristiske „Mindesmærker“ fra hin Tid bevares bedst muligt. Der er ovenfor fortalt om Fredningen af

store Stene. I denne Retning vil der dog være endnu meget at udrette. Saaledes burde i alt Fald Partier med tydelige Skurestriber paa Granit og Kalksten endelig fredes, inden det er for silde.

Den Form, Istidens Aflejringer har givet vort Lands Overflade, vil selvfølgelig i det store og hele blive bibeholdt, selv om karakteristiske Terrænformer gennem Kulturen ligesom udviskes og forflades.

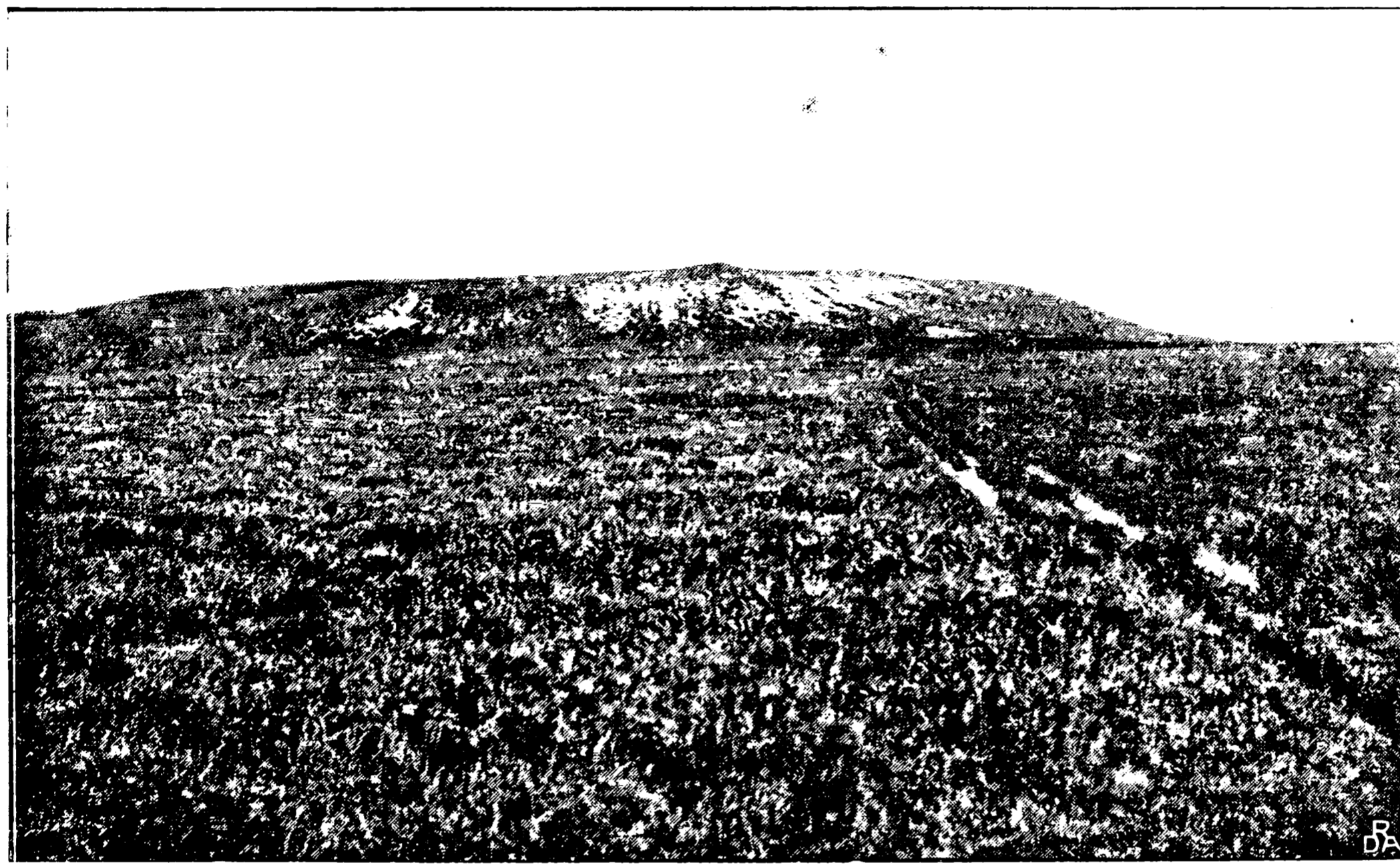

Fig. 31. Hede med Bakkeøen Isenbjerg, nu tilplantet.
(Efter L. Mylius-Erichsen.)

Alligevel kan der være Grund til at søge at bevare et enkelt Eksempel paa den ejendommelige Kontrast, der raader mellem de to Terrænformer, Bakkeø og Flade, for hvilke *E. Dalgas* havde saa geniale et Blik. Og muligvis findes der Morænelandskaber, der er saa ejendommelige, at de bør sikres mod væsentlige Ændringer, f. Eks. Tilplantning med Skovtræer, Gennemgravninger eller lign.

Ogsaa blandt de siden Istidens Ophør fremkomne Aflejringer, Nutidsdannelserne, gives hist og her ejendommelige Formationer, der nok kunde fortjene at bevares, om de da ellers er i Fare for at udviskes.

Klitterne er i høj Grad Dannelser fra Nutiden. Som ovenfor omtalt er Danmarks mægtigste Klit, Raabjærg Mile, fredet; og hvor vidt end den fortjenstfulde Tilplantning af Landets Klitreal skrider frem i Tidernes Løb, vil der vel altid blive skaanet saa betydeligt et Omraade, at denne ejendommelige Landskabsform med dens ikke mindre ejendommelige Dyre- og Planteliv ikke helt vil forsvinde.

Moserne vil nedenfor blive omtalte. Kun skal det her nævnes, at

de paa Vestkysten af Jylland og andetsteds fundne Martørvdannelser ogsaa fortjener Bevarelse.

Andre Nutidsdannelser, saasom karakteristiske Strandvolde, Stensletter m. m. vil det formodentlig ikke falde vanskeligt at faa beholdt i deres naturlige Tilstand. Et Parti af det mærkelige Landskab i Øst-Vendsyssel med Rimmer og Dobber burde sikres mod den Udjævning, som finder Sted under Opbydelsen af et overordentlig trofast Slid, i det et Lag af Sandet fra Rimmerne eller Sandvolde, der ligger nogenlunde parallelt med Kysten, føres ud over de mellem Rimmerne liggende tørvefyldte Dobber, saaledes at der dannes en ganske passende Kulturbund, der udnyttes smukt af disse Egnes Beboere. —

Bevarelsen og Ny-Udfoldelsen af Landets nogenlunde *oprindelige Plantevækst* er den næste vigtige Opgave for Naturfredningens Venner.

Først og fremmest maa dette gælde den mest fremtrædende Plan-teformation: Skoven. Endnu findes paa Øernes bedre Jorder, væsentlig Lerbund, enkelte interessante Rester af Fortidens store Egeskove, medens Naturen og Mennesket i Forening har givet Hovedmassen af Skovene et helt nyt Præg. De gamle jyske Skove er saa godt som alle fuldstændig faldne for Øksen. Kun meget faa Steder paa Halvøen finder vi endnu anseelige Rester af Fortidens Egeskov paa den ret magre, sandede Jordbund, Rester, der er virkelig Skov.

Nu er Forholdene i vort Land vel lovlig beskedne til, at vi tør ønske, hvad man andetsteds med et lidt fanfaremæssigt Udtryk kalder „Nationalpark“; men er nogen „Park“ ellers national i Ordets bedste Forstand, maa det vel være et (eller maaske flere) Partier af den Skovtype, der gennem Aarhundreder gav Danmark sit Præg. Af historiske, naturhistoriske og af æstetiske Grunde maa denne Type søges bevaret ind i Fremtiden, inden det er for silde.

Vel ændres Fysiognomiet af vore Løvsкове efterhaanden overordentlig stærkt ved Driften med Naaletræer som Afløsere af Eg og Bøg, men der er vel langt igen, inden Bøgeskovene helt maa vige for de mørke Granskove. Og forhaabentlig vil dette ikke ske i den Grad, at Landet ikke, trods økonomiske Hensyn, alle Dage maa besidde anseelige Arealer Bøgeskov.

Alligevel kunde der være Grund til at ønske, at Løvskovsarealer af noget forskellig Art fik Lov at henligge i en nogenlunde uberørt Tilstand. Det maa blive Fremtidens Sag at udfinde saadanne fredningsværdige Skove. Ogsaa de spredte, oftest ganske smaa Skove paa Tørvebund maa da drages med ind under Fredning. Det er væ-

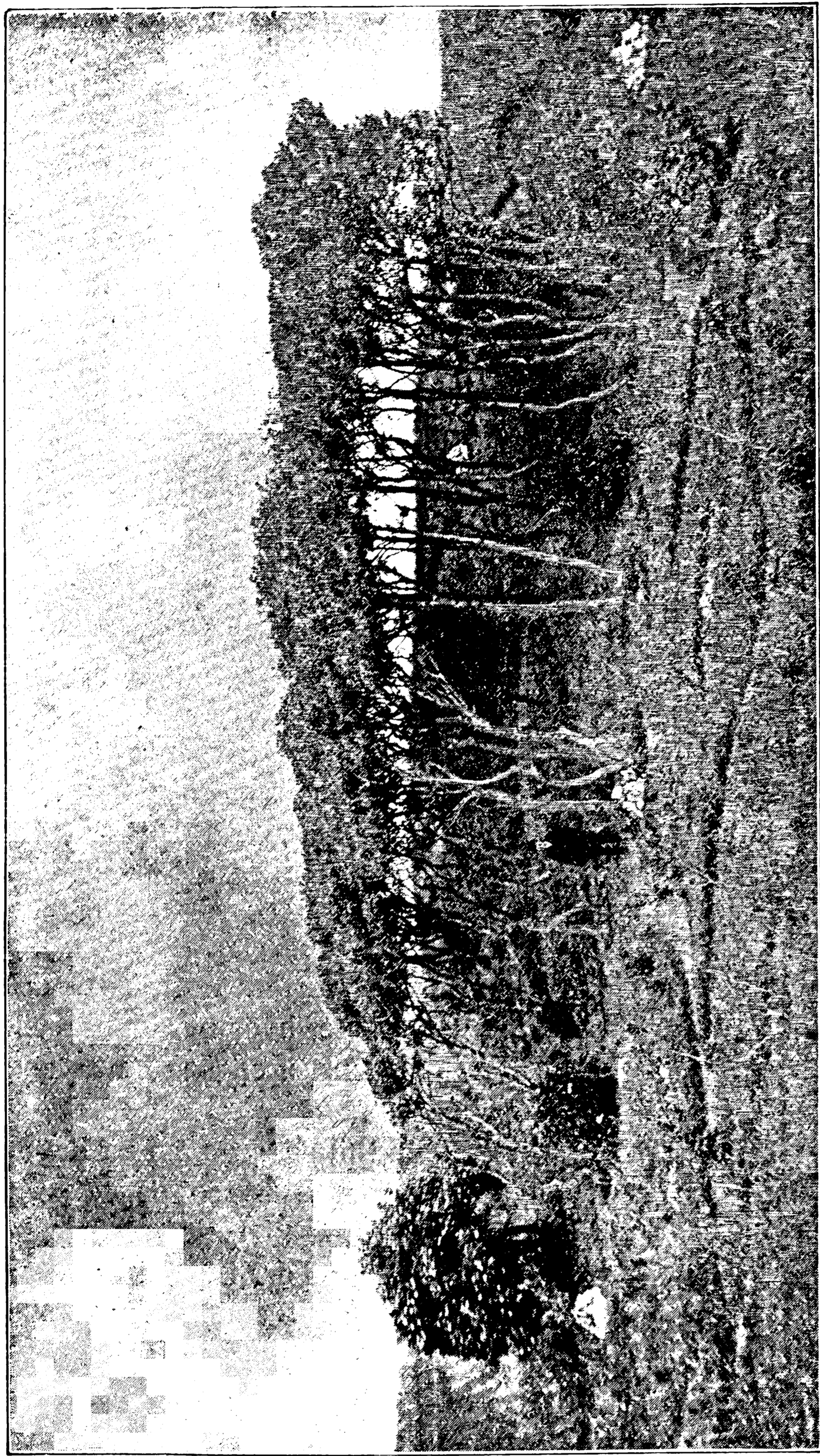

Fig. 32. Lund af Kristtorn paa Sejro. Fot. af K. J. V. Steenstrup 1896. (Efter E. Rostrup.)

sentlig Elleskovstypen med Birk og med Pil og en ejendommelig Underskov og Skovbund.

Saadanne fredlyste Skovarealer vilde ikke alene for Naturvidenskaben, men for alle, der har mindste Sans for Naturen, blive af en

ganske overordentlig Interesse. De vilde vise, hvorledes Skovsamfundet arter sig uden Forstmandens retledende Haand; de vilde omsider give et Billede af fjærne Tidens Skove — Urskoven. Det er jo muligt, at Resultatet i æstetisk Henseendé vilde blive skuffende — hvem véd? Men under alle Omstændigheder: tabtes der Skønhedsværdier, saa vilde der indvindes Erfaringer af baade videnskabelig og praktisk Betydning.

For ca. 10 Aar siden slog *E. Rostrup* til Lyd for Fredning af Kristtornen, om hvilken han siger, at der nu findes kun faa Rester paa de danske Øer (Nordspidsen af Langeland, Æbelø, Sejerø og Læsø). „Paa Sejerø danner den en lille Lund, der endnu 1896 bestod af 45 Træer, alle af omtrent samme Højde, nogle og tyve Fod, og med pinieagtige Kroner, som griber ind i hinanden, saaledes at de danner et tæt Tag, hvori talrige Husspurve bygger Rede. Der var Anledning til at frede om denne ejendommelige Kristtornlund“ (Fig. 32).

Det er ovenfor (i Indledningen) nævnt, at de fleste af Danmarks vidtstrakte Arealer af „naturlig“ Lavmose, de smilende Tørve-Enge med Stargræsser o. a. i økonomisk Henseende lidet værdifulde Moseplanter, nærmest maa betragtes som ryddet Skov- eller Kratbund. Det vilde unægtelig være af stor Interesse at faa et saadant Stykke Eng fredet for Høslet og Græsning. Man vilde da — i Løbet af næppe lang Tid — faa at se den mærkelige og tilsyneladende mirakuløse Forvandling af Arealet fra Eng til Krat eller Skov (af El, Birk, Pil o. s. v.), i Virkeligheden kun et Tilbagefald til Urtilstanden. Selvfølgelig kunde man ogsaa ønske en Mark (paa den høje Jord), helst i en Skovegn, fredet for at se, hvor hurtigt den vilde gaa tilbage til at iføre sig den Klædning, den vel engang havde baaret — Skovens Dragt.

Der er saa meget des mere Grund til at frede om en Lavmose af nogenlunde anseelig Udstrækning, som Kulturen paa disse Jorder utvivlsomt vil gøre enorme Fremskridt — til Held for hele Landets Økonomi. Tusinder og atter Tusinder af Tdr. L. vil i den nærmeste Fremtid blive udnyttede i ganske anden Grad end tilforn; fra Halvkulturformationer vil Lavmoserne blive til Kulturareal af høj Værdi.

En Betingelse for Mosernes Opdyrkning er oftest Reguleringen af det Vandløb, Bækken eller Aaen, ved hvis Bredder Mosen er fremkommet. De talrige, ofte besynderlige Krumninger, i hvilke Aaen i Tidens Løb har banet sig Vej, udslettes (Fig. 33). Derved gaar Skønhedsindtrykket af den bugtede Aa naturligvis tabt. Skal vel alle vore Aaer med Engbredder lide den samme Skæbne? Bliver i Fremtiden ikke én tilbage?

Det kan her indskydes, at undertiden betinger Naturforholdene selv Fredning, i alt Fald i det smaa, af Skovpartier eller Krat. Her tænkes især paa de mange vakre Lunde, der har faaet Lov til at leve paa stejle Skraaninger af mangfoldige Erosions-Dale i Jylland. I Forening med den bugtede Aa og de jævne Enge, som mærkeligt nok

Fig. 33. Bruunshaab Mølleaa ved Viborg. *H. Pinholt* fot. 1909.

paavirker Sindet anderledes og behageligere end selv den frodigste Græsmark, danner disse græsklædte Skrænter et Natursceneri af en forunderlig og uforglemmelig Skønhed. Maatte det dog ikke helt forsvinde i Fremtidens Danmark! I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes Kratskovene paa mange af vore Kystbrinker; de har adskillige Steder bevaret deres Oprindelighed, fordi deres økonomiske Værdi er ringe, og de er Tilflugtssted for sjældnere Arter af Planter og Dyr.

Ogsaa Højmosen eller Lyngmosen med dens karakteristiske Jordbundsforhold og ejendommelige Vegetation bør repræsenteres blandt de fredlyste Landskaber. Faren for deres Omdannelse eller Opgravning er vel knap nok saa stor som for Lavmosernes Vedkommende, i det de vanskeligere lader sig opdyrke, og Brændselsværdien ofte er for ringe; men i Elektricitetens Tidsalder, da Moserne synes at skulle udnyttes i dens Tjeneste, skal intet forsværges; i Tide bør man sikre sig Fredning af en karakteristisk Højmose!

Jyllands skønne Lyngbakker kalder stærkt og stadig Ønsket frem om Bevarelse i deres naturlige Tilstand. Det er ovenfor (S. 23) omtalt, at visse Hedearealer er fredede, i alt Fald indtil videre; men intet af disse repræsenterer den bakkede Hede. Det maa derfor haabes, at netop et saadant Areal kan findes og underkastes Fredlysning. En saadan vil jo i yderst ringe Grad komme de udmærkede Bestræbelser paa tværs, som udfoldes for Fremkaldelsen af ny Skov paa den gamle Skovbund eller for Opdyrkningen af Heden til Agerjord. Men det er paa Tide, at Tanken tages op til Gennemførelse. Alt nu krydser Jernbanerne gennem Hedeland, hvor Kulturen i nye Former staar for Døren; man sammenligne t. Eks. blot det gamle Karup med det moderne. Og projekterede Jernbaneanlæg, fortrinsvis i Hedeegnene, vil i Løbet af dette Aarhundrede mægtig forvandle Jyllands Udseende, i det en Egns „Opkomst“ derved snart er gjort saa godt som uafhængig af Spørgsmaalet om stedlige Forekomster af Mergel.

Sjældne Plantearter bør i videst mulig Udstrækning fredes. Ikke saa meget, eller rettere kun i ringe Grad, fordi de er sjældne i den Forstand at de, som gammelt sjældent Porcellæn eller sjældne Postmærker, er kuriøse eller „Unica“, hvad man nu vil, men fordi deres Optræden er af den største Betydning for vor Opfattelse af geografiske, specielt plantegeografiske Forhold. Som Regel vil de Ofre, der maa bringes for Bevarelsen af sjældne Plantearter, ikke være store. En Lov, der forbyder Torvesalg af levende, vilde Planter med „Rod“, vilde utvivlsomt gøre Nytte i denne Retning.

At Individier af Planter, der er mærkelige ved deres Ælde, eller Dimensioner, deres Form eller historiske Betydning, bør værnes, er selvindlysende. Og her bør Grænsen mellem „Natur“ og „Kultur“ ikke trækkes for snævert. Ikke alene saadanne ejendommelige Individier, hvis Optræden er spontan, men ogsaa saadanne, der er plantede af Menneskehaand, har Krav paa Beskyttelse; eksempelvis kan nævnes de skønne, gamle Linde i vore Landsbyer, som kun en barbarisk Kultur kan fjærne. —

Fredningen af *Dyreverdenen* i Danmark kan og bør delvis gennemføres i nøje Tilslutning til den ovenfor antydede Fredlysning af Landskabsformer og Plantesamfund. Ti indenfor de fredede Arealer af Strand og Klit, Hede og Skov, Sø og Mose vil det for Levestedet ejendommelige Dyreliv kunne udfolde sig under de fornødne gunstige Vilkaar. I den fredede Løvskov vil netop den usoignerede Karakter, Skoven for en Del vil faa, give Anledning til en rigere Udvikling af Dyrelivet. Det samme gælder selv sagt andre Naturomraader.

Vore Søer og Aaløb er saa stærkt udnyttede i Menneskets Tjeneste — paa den ene eller den anden Vis — at Dyrelivet deri bliver stedse fattigere og fattigere. Forureningen af Aaløbene (ved Spildevand) har en økonomisk skadelig Indflydelse, i det Fiskebestandens Næringsbeholdning af lavere Dyr i høj Grad forringes, og allehaande Sygdomme („Fiskepest“, „Krebsepest“ o. l.) let indfinder sig. Det maa vel kunne lykkes at faa enkelte Omraader af ferske Vande fredede paa betryggende Maade af Hensyn til en Regeneration og lykkeligere Udvikling af det lavere og (paa Grundlag deraf) det højere Dyreliv. For alle de nævnte Naturomraaders Vedkommende maatte det endda ønskes, at mindre Partier blev fredede i Landets forskellige Egne, da Dyrelivet vil arte sig noget forskelligt.

Gaar vi dernæst over til Spørgsmaalet om Fredningen af de enkelte Dyrearter, især af Fugle og Pattedyr, bliver Sagen af forskellige Grunde ret indviklet. Økonomiske, ofte ganske lokale Interesser og sportslige Ønsker gør sig i høj Grad gældende; og de forskellige Anskuelser i denne Sag brydes med saa stor en Lidenskab, som sjælden bliver nogen Sag til Del.

Det er ikke her Stedet at komme nærmere ind paa Enkeltheder, men det kan dog i al Almindelighed udtales, at man vel i vort Land kan have Raad til indtil visse Grænser at fredlyse Tilværelsen ogsaa for saadanne Skabninger, som faktisk gør nogen Fortræd, men som paa den anden Side bringer lidt Liv og Lyst i Dagen. Lad os som et enkelt Eksempel tage en af de mest kendte Fugle i Landet, Storken. Man hører i Jylland ofte Tale om, at den indskrænkes i Antal, og dette sættes i Forbindelse med den stærke Uddræning af Jorden, Udtørring af sumpede Strækninger, Reguleringer af Aaer o. s. v. Men det er ingenlunde allevegne, at dette Forhold, om det ellers er rigtigt, beklages. Tværtimod! Storken anses af mange for at være et Skadedyr, der fortærer en Mængde Fugleunger, ogsaa Kyllinger, og Æg og tager graadigt for sig af Fisk, t. Eks. Aal (Ringkøbing Fjord). Ja, det kan endda høres, at det er med Urette, naar Storken fredes i vort Land. Skulde man virkelig, om Opfattelsen af Storkens Skadelighed er rigtig, komme saa vidt i økonomisk Betragtning, at man for Alvor vilde mene, at denne populære Fugl burde hades? Ogsaa bortset fra den gamle Tro, at Lykken fæster Bo, hvor Storken bygger Rede, vil vel nok de fleste i vort Land, hvis Hus er Hjemsted for et Storkepar, hilse det velkomment hvert Foraar — selv om der i Sommerens Løb skulde gaa en Kylling eller to med til dets Husholdning.

Eller — for at vælge mellem Pattedyrene, hvis Artsantal nu om

Stunder kun er ringe i Danmark — kan man da virkelig ønske Ræven mere forfulgt, end Tilfældet er? Og hvor lang Tid vil der vel overhovedet gaa, inden den er helt udryddet? Kulturen fører det med sig. Det hører snart til Sjældenhederne, om man pludselig kan

Fig. 34. Stor Hornugle. (Efter *Kearton*).

have den Fornøjelse at staa Ansigt til Ansigt med dette smukke og kloge Dyr i Klit eller Hede. Vist gør den Fortræd paa Godtfolks Hønsbestand, naar Værnet for Hønsene forsømmes. Men paa den anden Side gør Mikkel jo ogsaa megen Gavn, f. Eks. ved at holde Musene i Ave. Og om han forsvandt fra vor Dyreverden, vilde det utvivlsomt for mange mærkes, som var et morsomt Eventyr ude. Derfor — lad ogsaa de kommende Slægter faa Part i Historien!

Vor Dyreverden har ellers tabt nok af Fortidens Skønhed og Glans. Kun sparsomt er nu Odins sagnberømte Fugl, Ravnen, at finde i Danmark. Og snart er vel de store Rovfugles Dage talte. Disse stolte Væsner er ilde sete af Jagtsportens altfor talrige Udøvere i vort Land, og dette paa Trods af, at de ikke alene er nyttige Fugle, for saa vidt som de fortærer Mus, de for Landbrugeren og Skovbrugeren saa skadelige Smaadyr, men ogsaa synes at være af en vis Betydning for de jagtbare Dyrs Kvalitet, i det altfor mange svage Individuer ellers faar Lov at leve. En af de største og stouteste af alle Ugler, den store Hornugle (Fig. 34) siges nu at være udryddet i Danmark, hvor den kun kommer som Gæst; „det fortjener at nævnes, at en dansk Skovrider ved et af dens sidste Ynglesteder i en Skov i Jylland har samlet dens Gylp og undersøgt Indholdet, der viste sig at være aldeles overvejende Mus, dernæst Krager“ (H. Winge).

Der er andre Fugle, hvis Eksistens er truet i Danmark, skønt de i alt Fald kun i ringe Grad bedriver noget ondt. To i det mindste maa lide for deres Skønheds Skyld — Ellekragen og Isfuglen (Fig. 35) begge interessante Fugleformer. Om den første af disse skriver *H. Winge* („Frem“ : Danmarks Natur) : „Den er for smuk til at faa Lov

til at leve hos os; næsten enhver, der ser den, skynder sig at faa den skudt, skønt den efter Loven er fredet; nogle triste udstoppede, støvede og mølædte Skind i Kroge rundt om i Landet have vi vundet, og frivillig have vi givet Afkald paa at se den straalende Ellekrage levende, bosat i vore Skove“. Det maa i denne Sammenhæng være tilladt at spørge: hvornaar kommer vi saa vidt i Kultur, at vi ikke længere paa forskellig Vis, bl. a. ved letsindigt Samleri, hærger vor Fuglefaunas mange interessante Former, men tværtimod sikrer dem Tilværelsen i vort Land?

Med Indsigt og Forstand har Mennesket ikke alene Ret, men ogsaa Pligt til at gribe

regulerende ind i Dyreverdenens Udvikling indenfor et Lands Grænser. Saaledes er den partielle Fredning af flere af vore jagtbare Dyr utvivlsomt rationel nok; forrige Aarhundreders stærke Fredning af Hjortevildt vil derimod ikke mere kunne genindføres.

Det er at haabe, at Fredningslovene med Tiden maa vinde mere og mere i Forstaaelse af Dyrenes Livsforhold og i Humanitet. Og det maa i alt Fald ønskes, at Fredningen maa gøres saa effektiv som muligt for de Dyrearter, om hvis Uskadelighed eller Nytte der er absolut Enighed.

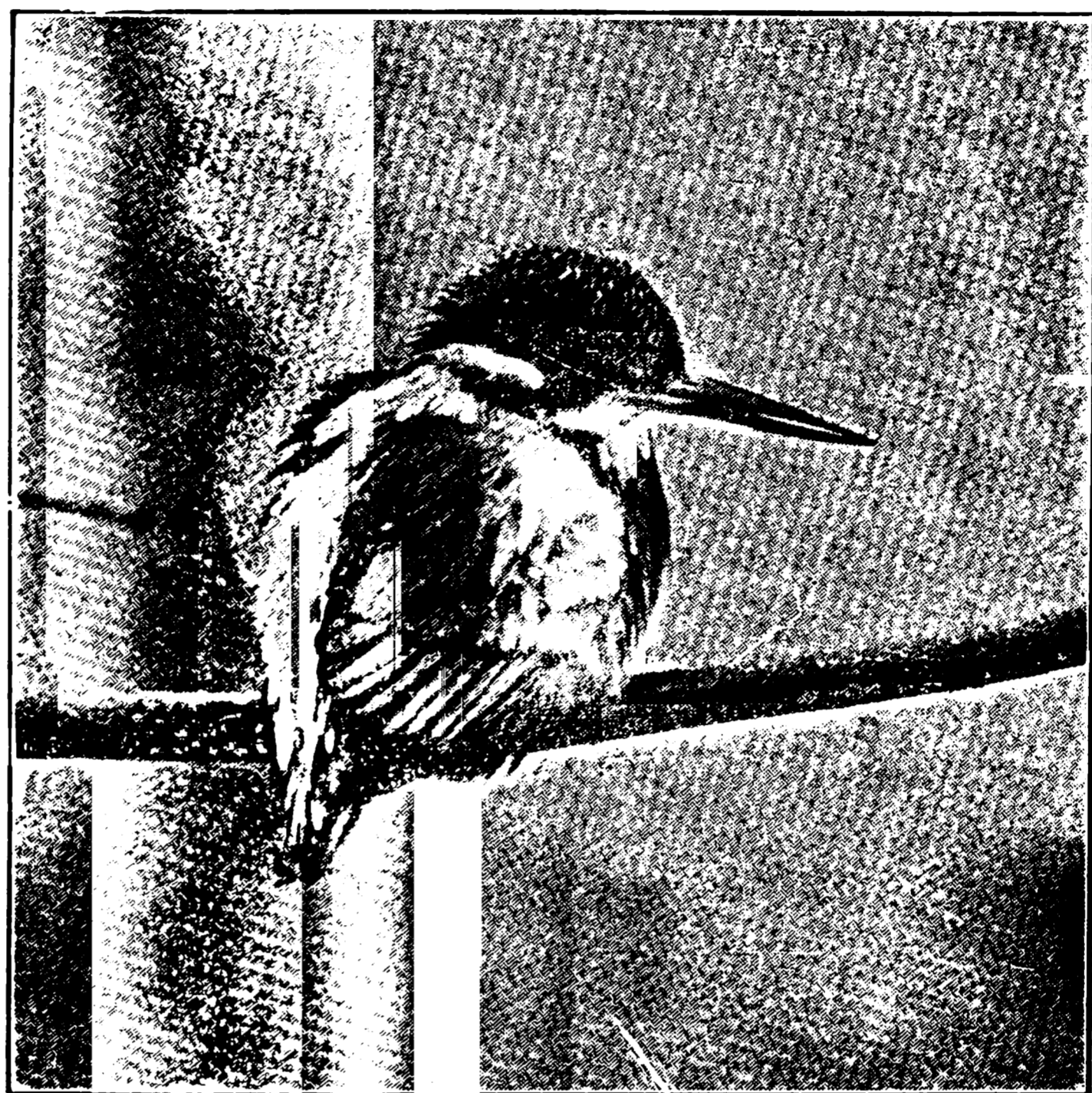

Fig. 35. Isfugl. (Efter Kearton.)

Lad os til Slutning samle de Motiver, der leder til Ønsket om Fredning af den endnu nogenlunde oprindelige Natur i Danmark.

Først og fremmest maa Hensynet til *Naturvidenskaben* nævnes. At der for Studiet af Naturen i vort Land bevares Omraader, hvor det kan udføres, er saa indlysende, at der ikke kræves mange Ord til Forsvar derfor.

Men — vil man kunne indvende — Studiet af Naturvidenskaben har jo kun et meget begrænset Antal Dyrkere i vort lille Samfund, og bør der af Hensyn til disse Medlemmer bringes saa store Ofre, som Fredningen af Naturomraader i den ovenfor antydede Retning utvivlsomt vil kræve? Der kan hertil svares, at Ønsket om Naturfredning ikke alene skal bæres frem af Naturforskerne, som naturligvis først og sidst maa blive Talsmænd for Sagen. Men bagved og ved Siden af staar eller bør staa alle de mange Venner af Naturen Landet over, de for hvem Livet ude i Naturen er en Vederkvægelse fra det daglige Arbejde. Det er jo saadan, at Kundskab om Naturen egentlig først i de allersidste Tiaar er meddelt Landets Børn i en tiltalende og let tilgængelig Form. Interessen for Undervisningen om Landets Natur (Hjemstavns læren) er i høj Grad vakt i den nyeste Tid; Metoderne for denne Belæring er mægtigt ændrede og udviklede, og efter at Tyngdepunktet i vor Undervisning endelig er flyttet fra den „klassiske“ Dannelsesform til den, der i højere Grad tager Sigte paa Nutidens Liv og Naturvidenskabernes Betydning derfor, er der intet, der tyder paa, at man ikke ogsaa i Fremtiden vil videre, ja langt videre ad de samme Veje. Interessen for Naturen er stigende. Og den vil i de nye Slægtled vokse sig endnu stærkere. Den kan kun svækkes af én Ting — den nemlig, *at den vilde Natur selv lægges øde!* Lad os derfor i Tide værne om den.

I nøje Tilknytning til det ovenfor sagte bør omtales et andet Moment, nemlig det *etiske*. Er først Sansen for Naturen vakt hos et Menneske, følger ogsaa Kærligheden til den og Respekten derfor. Den mangler desværre hos mange, altfor mange Mennesker. Men vækkes Respekten paa rette Maade, nemlig ved Henvisning til Naturen, vil den faa videre Betydning; den vil kunne hjælpe til at formindske Raaheden, der saa ofte kommer frem, f. Eks. i Menneskets Forhold til Husdyrene, og forringer Menneskeværdigheden saa stærkt; den vil kunne bidrage til, at vi mere nænsomt omgaas den hele levende Natur, Dyreverdenen saavel som Plantevæksten, t. Eks. i vore Skove eller i Parker, og at vi ikke unødigt forstyrrer den livløse Natur i dens oprindelige Skikkelse.

Ogsaa fra et *historisk* Synspunkt er Ønsket om Fredning af vore ejendommeligste Naturomraader berettiget. Ligesom vi med god Grund værner om vore Gravhøje og andre historiske Mindesmærker af langt yngre Dato, saaledes er det af Betydning, at Landskabsformer, der gennem lange Tider har været Skuepladsen for Folkets Liv, bevares; det samme gælder naturligvis enkelte, historisk berømte Naturmindesmærker.

Endelig bør sidst, men ikke mindst, det *æstetiske* Hensyn fremhæves som overmaade væsentligt. Vel skaber Kulturen mange Gange nye Skønheder samtidig med de store økonomiske Goder. Men nægtes kan det ikke, at den i overordentlig høj Grad uniformerer et Lands Overflade. Og dette i jo højere Grad, jo mere rationelt den gennemføres. Det er selvfølgelig kun ønskeligt, at vore Jorders Dyrkning maa naa de højest mulige Maal. Men lad saa til Gengæld den vilde Natur udfolde sig paa enkelte fredede Omraader og bringe Afveksling og Skønhed ind i Ensformigheden. I Forhold til den dyrkelige Jord i vort Land, der endnu ikke yder alt det, den kan, fordi den er bunden paa forskellig Vis, vil disse Omraader dog kun blive smaa. Saa meget des større ideel Interesse vil de besidde, saa meget des større Skønhedsværdi vil de rumme!

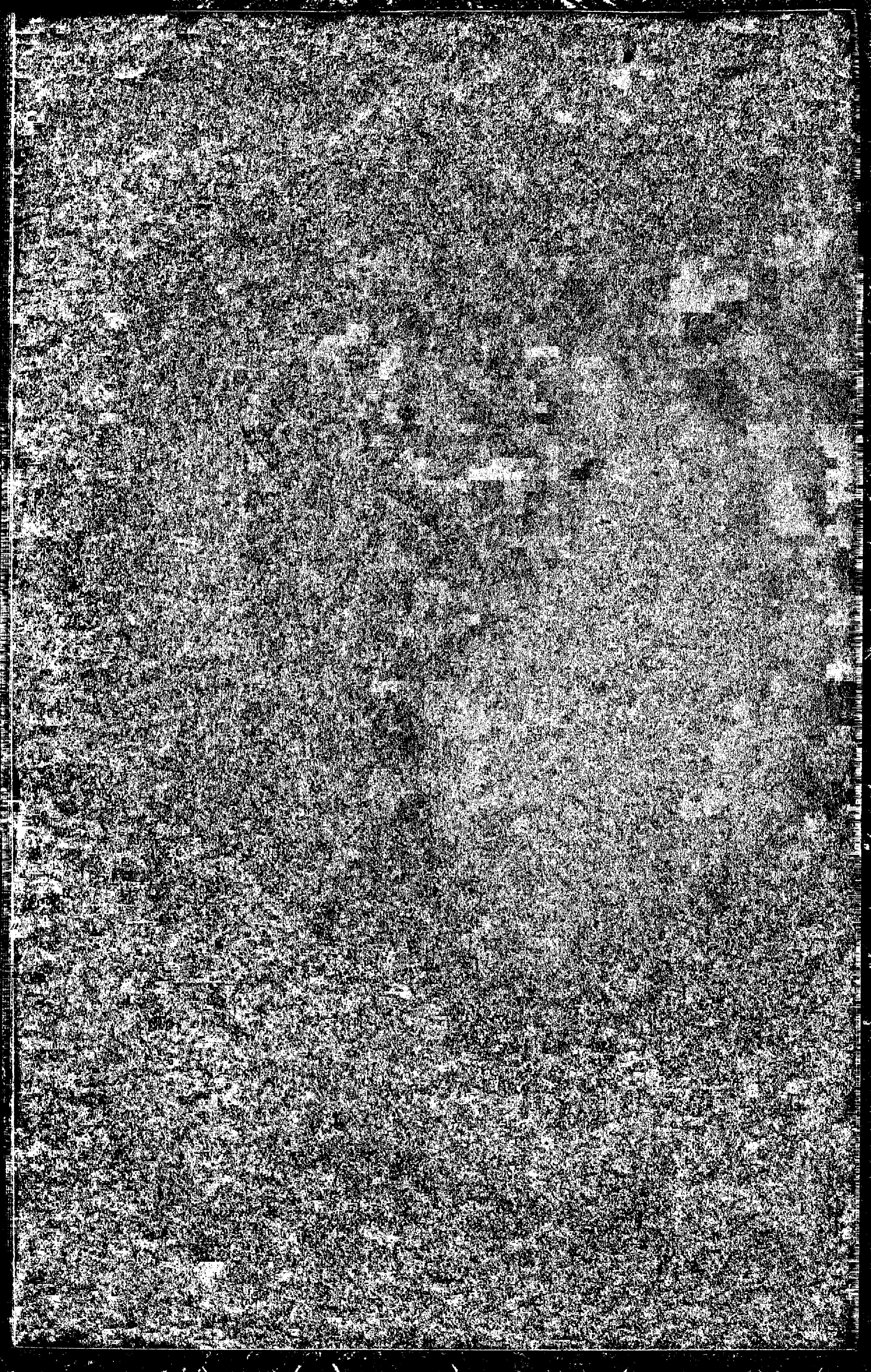
OPFORDRING

I Henhold til de Anskuelser, som er gjort gældende i nærværende Skrift, tillader „Udvalget for Naturfredning“, nedsat af de tre naturhistoriske Foreninger i København, sig at opfordre alle og enhver til at give Udvalget Meddelelse om Fredninger, der muligen kan være undgaaede dets Opmærksomhed, og navnlig til at forebringe Forslag til Fredning af saadanne „Naturmindesmærker“, som menes at være Fredlysning værd.

UDVALGET FOR NATURFREDNING

Adresse: Botanisk Laboratorium, København K.

EFTERSKRIFT til S. 13. Efter Skriftets Rentrykning er der til Udvalget indgaaet Meddelelse om, at den svenske Rigsdag for nylig har vedtaget følgende: Der anlægges 9 Nationalparker, af hvilke een omkring Stora Sjøfallet (S. 12); Myndighederne træder hjælpende til, naar Private vil frede et Areal; og Jagtloven revideres.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG

A. MENTZ

DANSKE GRÆSSER

OG ANDRE GRÆSAGTIGE PLANTER

POPULÆR VEJLEDNING

MED 111 FIGURER I TEKSTEN

3 Kr. 25 Øre indb.

A. MENTZ OG C. H. OSTENFELD

PLANTEVERDENE

I MENNESKETS TJENESTE

MED 335 ILLUSTRATIONER

1 Kr. 50 Øre hft.; 3 Kr. indb.

